

శ్రీకృష్ణపరంబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ స్వారాజ్య భగవద్గీతా

అథ ఏకాదశాఽధ్యాయః - విశ్వరూప సందర్శన యోగః

పదునొకండవ అధ్యాయము - విశ్వరూప సందర్శన యోగము.

అర్జున ఉవాచ :- అర్జునుడడిగెను

శ్లో॥ మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్యమధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్ ।
యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ ॥ 1

మదనుగ్రహాయ, పరమమ్, గుహ్యమ్, అధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్,
యత్, త్వయా, ఉక్తమ్, వచః, తేన, మోహః, అయమ్, విగతః, మమ.

టీ॥ మదనుగ్రహాయ = నన్నుగ్రహించుటకొఱకు, త్వయా = నీచేత,
పరమం = ఉత్కృష్టమైన, గుహ్యం = రహస్యమైన, అధ్యాత్మ సంజ్ఞితం =
అధ్యాత్మ విద్యయను పేరుగల, యత్ + వచః = ఏ వాక్యము, ఉక్తం =
చెప్పబడెనో, (ఆ వాక్యముచేత) మమ = నా యొక్క, అయం = ఈ,
మోహః = మోహము, విగతః = పోగొట్టబడెను.

తా॥ నాపై కరుణచే తాము బోధించిన గొప్పరహస్యమైన అధ్యాత్మవిద్య
వలన నా మోహము నశించెను.

వి॥ మనల ననుగ్రహించుట కొఱకే దేవుడు మనచే లోకమునకు
ఇన్ని గొప్ప యంశములు చెప్పింపబడెను. మనకును, మనచే వివరింపబడిన

యీ యంశముల గ్రహించువారికిని మోహము తొలగి యధార్థస్థితి తెలియబడెను.

శ్లో॥ భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా ।

త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహాత్మమపి చావ్యయమ్ ॥

2

భవ అప్యయౌ, హి, భూతానామ్, శ్రుతౌ, విస్తరశః, మయా,

త్వత్తః, కమలపత్రాక్ష, మాహాత్మమ్, అపి, చ, అవ్యయమ్.

టీ॥ కమల పత్రాక్ష = కృష్ణా! త్వత్తః = నీవలన, భూతానాం = ప్రాణుల యొక్క భవాప్యయౌ = ఉత్పత్తిలయములు, విస్తరశః = విస్తారముగా, మయా = నాచేత, శ్రుతౌ = వినబడినవి, అవ్యయం = శాశ్వతమైన, తే = నీయొక్క మాహాత్మ్యం చ = మాహాత్మ్యమును, శ్రుతం = వినబడెను.

తా॥ కృష్ణా! నీవు ప్రాణికోట్ల ఉత్పత్తి లయములను గూర్చియు, శాశ్వతమైన నీ మాహాత్మ్యమును గూర్చియు బోధించితివి.

వి॥ జీవరాసుల యుత్పత్తి లయములు విస్తారము, మనచే విస్తారముగా వివరింపబడినవి. దేవుని విభూతులు వివరింపబడెను.

శ్లో॥ ఏవమేత దృఢాఽత త్వమాత్మానం పరమేశ్వర ।

ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ ॥

3

ఏవమ్, ఏతత్, యథా, ఆత్మ, త్వమ్, ఆత్మానమ్, పరమేశ్వర,

ద్రష్టుమ్, ఇచ్ఛామి, తే, రూపమ్, ఐశ్వరమ్, పురుషోత్తమ.

టీ॥ పురుషోత్తమ! పరమేశ్వర = కృష్ణా! ఏతత్ = ఇది, ఏవం = ఈ ప్రకారమే, యథా = ఎట్లు, ఆత్మానం = ఆత్మనుగూర్చి, ఆత్మ = చెప్పితివో, తథా = అట్లే, ఐశ్వరం = ఈశ్వర సంబంధమైన, తే = నీయొక్క రూపం = స్వరూపమును, ద్రష్టుం = చూచుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

తా॥ కృష్ణా! నీవు బోధించినదంతయు నేను నిజమని నమ్మియున్నాను. నీవే విధమున ఆత్మస్వరూపమును బోధించితివో అట్లే ఈశ్వర సంబంధమైన నీ రూపమును జూడవలెనని కోరుచున్నాను.

శ్లో॥ మన్యసే యది తచ్చక్యం మయా ద్రష్టుమితి ప్రభో ।

యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్ ॥ 4

మన్యసే, యది, తత్, శక్యమ్, మయా, ద్రష్టుమ్, ఇతి, ప్రభో,
యోగేశ్వర, తతః, మే, త్వమ్, దర్శయ, ఆత్మానమ్, అవ్యయమ్.

టీ॥ ప్రభో = యోగేశ్వరా ! తత్ = ఆ రూపము, మయా = నాచేత,
ద్రష్టుం = చూచుటకొఱకు, శక్యం = శక్యమైనదని, మన్యసేయది =
తలంచితివేని, తతః = పిమ్మట, త్వం = నీవు, మే = నాకొఱకు, అవ్యయం
= శాశ్వతమైన, ఆత్మానం = ఈశ్వరుడవగు నిన్నుగూర్చి, దర్శయ =
చూపుము.

తా॥ కృష్ణా! ఆ యీశ్వరరూపమును చూచుటకు నాకు శక్తి కలదని
భావించితి వేని దయతో నాకు చూపుము.

వి॥ ఆ యీశ్వరరూపము నేచూడ గోరుచున్నాను. నేచూచుటకు శక్తి
కలవాడనని నీవు భావించినచో నాకట్టి శాశ్వతమైన శబలబ్రహ్మ
స్వరూపమును చూపుము.

శ్రీ భగవానువాచ - శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః ।

నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ ॥

5

పశ్య, మే, పార్థ, రూపాణి, శతశః, అథ, సహస్రశః,
నానావిధాని, దివ్యాని, నానావర్ణ ఆకృతీని, చ.

టీ॥ పార్థ = అర్జునా! నానా విధాని = అనేక ప్రకారములైన, దివ్యాని = దివ్యమైన, నానా వర్ణ + ఆకృతీని = అనేకరంగులును, ఆకారములును గల, శతశః = నూఱులైన, అథ = మరియు, సహస్రశః = వేల సంఖ్యలైన, మే = నా యొక్క రూపాణి = రూపములను, పశ్య = చూడుము.

తా॥ అర్జునా! అనేక విధములైన దివ్యమైన నానావిధ వర్ణములును, ఆకారములును గల నూర్లకొలది, వేలకొలది గల రూపములను చూడుము.

వి॥ అర్జునా! విశ్వరూపమును చూపించెద చూడుము. బ్రహ్మమునగు నాకు పాదమూలంబు = క్రీచగాలు పాతాలంబు - 2 పార్షణి భాగం = కాలిమడమ, పాదాగ్రంబులు = మీచగాళ్ళు రసాతలంబు - 3 గుల్ఫంబులు = చీలమండలు, మహాతలంబు, 4 జంఘలు = పిక్కలు తలాతలంబు, - 5 జాను = మోకాళ్ళు, ద్వయంబు = జంట, సుతలంబు, - 6 ఊరువులు = తొడలు, వితలంబు, 7 జఘనంబు = మొల, మడికట్టు, మహీతలంబు - 8 నాభీ = బొడ్డు వివరంబు నభస్తలంబు, - 9 వక్షంబు = తొమ్ము, గ్రహతారకాముఖ జ్యోతిస్సమూహసమేతంబగు నక్షత్రలోకంబు, - 10 గ్రీవంబు = మెడ, మహర్లోకంబు, - 11 ముఖంబు = నోరు, జనలోకంబు, - 12 లలాటంబు = నొసలు, తపోలోకంబు, 13 శీర్షంబు = తల, సత్యలోకంబు, - 14 బాహుదండంబులు = భుజములు, ఇంద్రాదులు, - 15 కర్ణంబులు = చెవులు, దిశలు - శ్రవణేంద్రియంబు = వినుశక్తియగు శ్రోతేంద్రియము శబ్దంబు - 16 నాసాపుటంబులు = ముక్కు, అశ్విదేవతలు, స్రూణేంద్రియంబు, గంధంబు, - 17 వదనంబు = నోరు, వహ్ని, - 18 నేత్రంబు లంతరిక్షంబు, - 19 చక్షురింద్రియంబు సూర్యుండు, - 20 రేపగళ్ళు = రే + పగలు = రాత్రింబవళ్ళు, తెప్పలు, - 21 భూయుగ్మ = కనుబొమల జంట, విజృంభణం = ఆవులింత, బ్రహ్మపదంబు, - 22 తాలువులు = చవర్గోచ్ఛారణ స్థానమగు దౌడలు,

జలంబులు, - 23 జిహ్వేంద్రియంబు రసంబు, - 24 వేదంబులు
 బ్రహ్మరంధ్రంబు, - బ్రహ్మ = వేదము, రంధ్రము = వాయువుచేమ్రోయునది.
 బ్రహ్మరంధ్రము - శ్వాసచే వేదమును శబ్దించుబుద్ధి బ్రహ్మరంధ్రము,
 అంతేగాని నడినెత్తిమీది పునకగాదు - 24 దంష్ట్రలు = కోటలు,
 దండధరుండు - 25 దంతంబులు పుత్రాది స్నేహకళలు - 26 నగువులు
 జనోన్మాదకరంబులైన మాయావివేషంబులు, ఉన్మాదము = వెళ్లి - 27
 కటాక్షంబులు = కడగంటి చూపులు అనంతసర్గంబులు - 28 పెదవులు
 ప్రీడా = సిగ్గు, లోభంబులు = దురాశలు - 29 స్తనంబులు ధర్మమార్గంబు
 - 30 వెన్ను = వీపు. వెన్ను ధర్మ మార్గంబు - 31 మేడ్రంబు = శిశ్నము,
 మేడ్రంబు ప్రజాపతి - 32 వృషణంబులు మిత్రావరణులు - 33 జఠరంబు
 = పొట్ట, జఠరంబులు సముద్రంబు - 34 శల్యము = ఎముక,
 శల్యసంఘంబులు గిరులు - 35 నాడీ నివహంబులు నదులు - 36
 తనూరుహంబులు = వెండ్రుకలు, తరువులు - 37 నిశ్వాసంబులు వాయువు
 - 38 ప్రాయంబు నిరవధికంబైన కాలంబు - 39 కర్మంబులు నానావిధ
 జంతునివహ సంవృత సంసరణంబులు - 40 శిరోజంబులు =
 తలవెండ్రుకలు మేఘంబులు - 41 కట్టుపుట్టంబులు సంధ్యలు - 42
 హృదయంబు ప్రధానంబు = ప్రకృతి - 43 సర్వవికారంబులకు
 నాశ్రయంబైన మనంబు చంద్రుండు - 44 చిత్తంబు మహత్తత్త్వంబు -
 45 అహంకారంబు రుద్రుండు - 46 అశ్వ = గుఱ్ఱములు, అశ్వతరు =
 కంచరగాడిదలు, ఉష్ప్ర = ఒంటెలు, గజ = ఏనుగులు,
 అశ్వాశ్వతర్యుష్ప్రగజంబులు నఖంబులు - 47 కటి = పిఱుదు, కటి
 ప్రదేశంబు పశుమృగాదులు - 48 విచిత్రంబులైన యాలాపనైపుణంబులు
 పక్షులు - 49 బుద్ధిమనువు - 50 నివాసంబు పురుషుండు - 51
 షడ్జాదులైన స్వరవిశేషంబులు గంధర్వ విద్యాధర చారణాప్సర
 సమూహంబులు - 52 స్మృతి ప్రహ్లాదుండు - 53 వీర్యంబు దైత్యదానవానీ

కంటై యుండు మఱియు నమ్మహావిభునకు - 1 ముఖంబు బ్రాహ్మణులు
 - 2 భుజంబులు క్షత్రియులు - 3 ఊరులు వైశ్యులు - 4 చరణంబులు
 శూద్రులు - 5 నామంబులు నానా విధంబులయిన వసురుద్రాది
 దేవతాభిధానంబులును - 6 ద్రవ్యంబులు హవిర్భాగంబులును - 7
 కర్మంబులు యజ్ఞప్రయోగంబులును నగు నిట్టి సర్వమయుండైన
 పరమేశ్వరుని విగ్రహంబు = శరీరమును ముముక్షువైనవాడు మనంబున
 ననుసంధానంబు సేయవలయునని వక్కాణించి వెండియు (మరియు)
 నిట్లనియె. అని భాగవతము - ద్వితీయ స్కంధము 16 వచనము. కనుక
 బ్రహ్మమునగు నా విశ్వరూపమిది.

క॥ హరిమయము విశ్వమంతయుఁ ।

హరి విశ్వమయండు సంశయము పనిలేదా ।

హరిమయముగాని ద్రవ్యము ।

పరమాణువులేదు వంశపావన వింటే॥

సీ॥ కలలోన జీవుండు గౌతూహలంబున
 బెక్కు దేహంబుల బేరువడసి
 యింద్రియంబుల వెంట నెల్లవృత్తంబులు
 నీక్షించి మఱి తన్ను నెఱుగు కరణి ।
 నఖిలాంతరాత్మకుడగు పరమేశ్వరు
 డఖిల జీవుల హృదయములనుండి ।
 బుద్ధివృత్తులనెల్ల బోధియై వీక్షించు
 బద్ధుండుగాడు ప్రాభవము వలన ॥

తే॥ సత్యుడానందబహుళ విజ్ఞానమూర్తి
 యతని సేవింప నగుగాక యన్యసేవ
 గలుగనేరవు కైవల్య గౌరవములు
 పాయదెన్నడు సంసార బంధ మధిప ॥

(భాగవతం 2-17, 18)

దీవ్యతీతి దివ్, దివ్ క్రీడాదౌ, దీవ్యతి = ప్రకాశించునది, ఇతి, దివ్, వర్ణత ఇతి వర్ణః, వర్ణయతీతి వర్ణః, వర్ణస్తుతౌ, వర్ణయతి = కొనియాడునది, వర్ణతే = కొనియాడబడునది, ఇతి, వర్ణః = రంగు, అక్రియత ఇత్యా కృతిః , అక్రియతే = చేయబడునది, ఇతి, ఆకృతిః = ఇంగితము, వైవర్ణ్యాది శరీరవికారము, రోషయతి విమోహయతీతి రూపం, రుపు విమోహనే, రోషయతి = విమోహయతి = మోహింపజేయునది. ఇతి, రూపము.

నానా విధములగు రంగులను, ఎదుటివారి యభిప్రాయములను, వైవర్ణ్యాది శరీర వికారములను, యధార్థమగు బ్రహ్మమును మఱుగుపఱచి ఆరోపితమునే సత్యమని భ్రమింపజేయు మోహజనకములగు రూపములను చూడుము. నూర్లకొలది, వేలకొలదిగల యీశ్వరుడనగు నా రూపముల చూడుము. అధిష్ఠానమగు నాయందలి యధ్యాసలే యీ రూపములు, జీవేశ సంకల్ప నిర్మితములన్నియు అధ్యాసలే.

శ్లో॥ పశ్యాదిత్యాన్వసూన్రుద్రా నశ్వినౌ మరుత స్తథా ।

బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత ॥

6

పశ్య, ఆదిత్యాన్, వసూన్, రుద్రాన్, అశ్వినౌ, మరుతః, తథా,
బహూని, అదృష్టపూర్వాణి, పశ్య, ఆశ్చర్యాణి, భారత.

టీ॥ భారత = అర్జునా ! ఆదిత్యాన్ = ఆదిత్యులను, వసూన్ = అష్టవసువులను, రుద్రాన్ = ఏకాదశరుద్రులను, అశ్వినౌ = అశ్వినీ దేవతలను, తథా = ఆ ప్రకారమే. మరుతః = సప్తవాయువులను, పశ్య = చూడుము, అదృష్ట పూర్వాణి = పూర్వము ఎన్నడు చూడబడని, బహూని = అనేకములైన, ఆశ్చర్యాణి = ఆశ్చర్యములను, పశ్య = చూడుము.

తా॥ అర్జునా ! ద్వాదశాదిత్యులను, అష్టవసువులను, ఏకాదశ రుద్రులను, అశ్వినీ దేవతలను, అట్లే సప్తవాయువులను జూడుము. ఇంతకు ముందెన్నడు చూడని అద్భుతములనేకము చూడుము.

వి॥ వసతీతి వసుః, వస నివాసే, వసతి = ఉండును, ఇతి, వసువు. రోదయంత్యసురా నితి రుద్రాః, రుదిర్ అశ్రువిమోచనే, అసురాన్ = రాక్షస వృత్తులు గలవారిని, రోదయంతి = దుఃఖింప చేయువారు, రుద్రులు, దుఃఖం ద్రావయంతీతి రుద్రాః, దుఃఖం = దుఃఖమును, ద్రావయంతి = పోగొట్టువారు, ఇతి, రుద్రులు, ద్రాకుత్సాయాం, రుతం వేదాత్మకం శబ్దం కల్పాదౌ రువంతీతి రుద్రాః, రుశబ్దే, కల్పాదౌ = కల్పాదియందు, రుతం = వేదాదికం, శబ్దం = వేదాది శబ్దమును, రువంతి = పలుకువారు, ఇతి, రుద్రులు.

అశ్వరూపధారిణ్యా సూర్యపత్న్యా సంజ్ఞాయా సుతౌ అశ్వినౌ, అశ్వరూప = గుఱ్ఱపు రూపమును, ధారిణ్యాః = ధరించిన, సూర్యపత్న్యాః = సూర్యుని భార్యయగు సంజ్ఞా దేవికి, సుతౌ = ఇద్దఱు సుతులు. కనుక, అశ్వినులు, మ్రియతే అనేనేతి మరుత్. అనేన = దీనిచే, మ్రియతే = చత్తురు, ఇతి, మరుత్ - వాయువు, ఆసమంతాత్ చరితు మాస్వాదితుం యోగ్యం ఆశ్చర్యం, చరగతి భక్షణయోః, ఆసమంతాత్ = అంతట, చరితుం = ఆస్వాదితుం = ఆస్వాదించుటకు, యోగ్యం = యోగ్యమైనది గనుక ఆశ్చర్యం.

తెలియని తనమును పోగొట్టి తెలిసికొనుటకు తెలివియనెడు ప్రకాశము నిచ్చువారాదిత్యులు, వీరు పదిరెండు మంది, ఇంద్రుడు, ధాత, పర్జన్యుడు, త్వష్ట, పూష, అర్యముడు, భగుడు, వివస్వతుడు, విష్ణువు, అంశుమంతుడు, వరుణుడు, మిత్రుడు. ఇందతీతీంద్రః. ఇది పరమైశ్వర్యే, ఇందతి = పరమైశ్వర్యముక్తుడు. ఇతి, ఇంద్రుడు. సర్వం దధాతీతి ధాతా, దుధాజ్ఞ ధారణ పోషణయోః సర్వం = సర్వమును, దధాతి = ధరించినవాడు, ధాత. పర్జ తీతి పర్జన్యః, పృషుసేచనే, పర్జతి = వర్షించును, ఇతి పర్జన్యుడు. త్వక్షతి త్వష్టా, త్వక్షతి = చెక్కువాడు, త్వష్ట. పుష్ణాతీతి పూషా, పుష పుష్టా,

పుష్కాతి = పోషించువాడు, ఇతి, పూషా. ఇయర్తి, గచ్ఛతీతి అర్థమా, ఋగతౌ, ఇయర్తి + గచ్ఛతి = గమనయుక్తుడు, ఇతి, అర్థముడు. భజ్యత ఇతి భగః, భజసేవాయాం. భజ్యతే = ఆశ్రయింపబడువాడు. ఇతి, భగుడు. వివస్తే ప్రభయా ఆచ్ఛాదయ తీతి వివస్వాన్, వస ఆచ్ఛాదనే. ప్రభయా = కాంతిచేత, వివస్తే = ఆచ్ఛాదయతి = అన్నిటిని కప్పెడువాడు, ఇతి, వివస్వంతుడు. విశ్వం వేవేష్టి వ్యాప్నోతీతి విష్ణుః, విష్ణవ్యాప్నో, విశ్వం = ప్రపంచమును, వేవేష్టి = వ్యాప్నోతి = వ్యాపించియుండువాడు, విష్ణువు. అంశవః యస్యసః అంశుమాన్, అంశవః = కిరణములు, యస్య = ఎవనికిగలవో, సః = అతడు, అంశుమంతుడు. వృణోతీతి వరుణః, వృణో వరణే, వృణోతి = చుట్టుకొని యుండువాడు, ఇతి, వరుణుడు. సర్వభూతేషు మేద్యతి స్నిహ్యతీతి మిత్రః, ఇమిదా స్నేహనే, సర్వభూతేషు = సర్వభూతములందు, మేద్యతి = స్నిహ్యతి = స్నేహ యుక్తుడు, ఇతి, మిత్రుడు.

1 పరమైశ్వర్యమైన బ్రహ్మానందము నావరించిన శుద్ధసాత్విక ప్రకృతియగు మాయ యనెడు చీకటిని పోగొట్టు నాదిత్యుడగు బ్రహ్మమును పొందుచున్న బుద్ధి వృత్తి ఇంద్రుడు, 2 దేవునిలో లీనమగునపుడు సర్వమును ధరించి సర్వాత్ముని తెలియజేయు నీశ్వరుడు ధాత, 3 బ్రహ్మమున లీనమగునపుడు రోగముల నశింపజేయు అమృత వర్షమును కురుపించు వృత్తి పర్జన్యుడు, 4 బ్రహ్మనిష్ఠయందున్నప్పుడు బాడిసెతో జెక్కినట్లు ఒక్కొక్కదానినే యూడబెఱుకు వృత్తి త్వష్ట, 5 అన్నియు లీనమైనపుడన్నిటికి నవకాశమిచ్చి తనయందే నిలుపుకొని రక్షించు వృత్తి పూష, 6 దోవతెలియని మనకు పరమహంస రూపమున దోవజూపి తాను బ్రహ్మ సన్నిధికి నడుచుచు మనల గమనయుక్తులచేయు వృత్తి అర్థముడు, 7 బ్రహ్మానందము నందజేయుచు అందఱి కాశ్రయమైన బుద్ధివృత్తి భగుడు, 8 బూర్ఖవస్సు వర్లోకములనబడు వ్యావహారిక వస్తువులను, ప్రమలను, అప్రమలను జ్ఞేయములైనపుడు వెలిగించు సూర్య చిదాభాస సాక్షులగు సూర్య త్రయాత్మక

వృత్తి వివస్వంతుడు, 9 ప్రపంచమునందంతట వ్యాపించిన మహిమతో గూడిన వృత్తి విష్ణువు, 10 బోధయే కిరణములుగలవాడు అంశుమంతుడు, 11 హంస స్వరూపమున నొకవైపు మాత్రమే పేనబడుటచే నేర్పడిన బంధమును నింకొకవైపున సోఽహంభావముచే పురివిప్పబడి మోక్షమును పొందించునట్లు చుట్టుకొను వృత్తి వరుణుడు, 12 ఎట్టి వారినైనను సరే సద్గురువుచే జాడ తెలిసికొని గమనయుక్తుడయ్యేనేని మోక్షము నొందించు పరమ మిత్రత్వమున నున్నందున మిత్రుడు. వీరు ద్వాదశాదిత్యులు.

అహత్య వసంతీతి వసవః, వసనివాసే, అహత్య = కూడుకొని, వసంతి = ఉండువారు, వసువులు, వార లెనిమిదిమంది. 1.ఆపుడు, 2.ధ్రువుడు, 3.సోముడు, 4.అధ్వరుడు. 5.అనిలుడు, 6.ప్రత్యాషుడు. 7.అనలుడు, 8.ప్రభాసుడు.

1 ఆప్సువంతీత్యావః, అప్స్ వ్యాప్నౌ, ఆప్సువంతి = వ్యాపించునవి, ఇతి, ఆవః, ఆపోస్థానామునుండి స్థూల దేహమునందంతటికి వ్యాపించు అమృతంపుటూట. ఇట్టి యూటను గల్గించు రత్నంపువృత్తి ఆపుడు. 2 ధ్రువతీతి ధ్రువః, ధ్రువ స్థైర్యే, ధ్రువతి = స్థిరమైనవాడు, ఇతి, ధ్రువుడు, బ్రహ్మంపు స్థిరత్వము నారోపించుకొని స్థిరముగా నుండునని భ్రమించువృత్తి ధ్రువుడు. 3 సూతే అమృతమితి సోమః, షూర్ష ప్రాణి ప్రసవే, అమృతం = అమృతమును, సూతే = పుట్టించు వృత్తి, సోముడు. 4 అధ్వానం మార్గం రాతి అధ్వరః, రాదానే, అధ్వానం = మార్గం = దేవునిలోజేరు మార్గమును, రాతి = ఇచ్చువాడు, కనుక అధ్వరుడు. 5 అనంత్యనేనేతి అనిలః, అన ప్రాణనే, అనేన = దీనిచే, అనంతి = బ్రతుకుదురు, ఇతి, అనిలః = అమృతధారను బుట్టించు శక్తి అనిలుడు. 6. ప్రత్యాషతి అవిద్యాం ప్రత్యాషః . అవిద్యాం = అవిద్యను, ప్రత్యాషతి = పోగొట్టునది, ఇతి, ప్రత్యాషుడు. 7 అనంతి జీవంత్యనేన లోకా ఇత్యనలః అనప్రాణనే, అనేన = ఇతనిచేత, లోకాః = లోకములు, జీవంతి = బ్రతుకుదురు, ఇతి, అనలుడు,

అగ్నిస్థానమునందలి కళ, అలం పర్యాప్తిర్యాస్త్యన్యే తీత్యనలః, అలం = పర్యాప్తి = చాలుననుట, అన్య = ఇతనికి, నాస్తి = లేదు, ఇతి, అనలుడు, కళయే యహంకారముగ బరిణమించును. దేనిని జాలుననదు. యిది దేవునందు లీనమగుటే దీని పర్యాప్తి. 8 ప్రకర్షణభాతీతి ప్రభాస్. భాస్య దీప్తా. ప్రకర్షణ = లెస్సగా, భాతి = ప్రకాశించునది ఇతి, ప్రభాసుడు, బ్రహ్మమును అంతర్ముఖవృత్తితో ప్రకాశింప జేయు వృత్తి ప్రభాసుడు. వీరు అష్టవసువులు.

రుద్రులు పదునొకండు మంది. 1. అజుడు, 2. అహిర్బుధ్వుడు, 3. ఏకపాదుడు, 4. త్వష్ట, 5. రుద్రుడు, 6. హరుడు, 7. శంభుడు, 8. త్ర్యంబకుడు, 9. అపరాజితుడు, 10. ఈశానుడు, 11. త్రిభువనుడు.

1 అజుడు = పుట్టుకలేనివాడు. 2 హంతీత్యహిః, హనహింసా గత్యోః, హంతి = హింసించును, యితి కనుక, అహి, అహంతి లోకాన్ వ్యాప్నోతీతి అహిః, లోకాన్ = లోకములను, అహంతి = వ్యాప్నోతి = వ్యాపించువాడు, ఇతి, అహి, అహిగతౌ, బుధ్యంతే అనేనేతి బుధ్యః బుధ అవగమనే, అనేన = దీనిచేత, బుధ్యంతే = తెలిసికొందురు. ఇతి, బుధ్వుడు, వ్యాపించి యనాత్మను నశింప జేయు బ్రహ్మకారవృత్తి అహిర్బుధ్వుడు. 3 పద్యతే ఇతి పాదః, పద్భగతౌ, పద్యతే = పొందబడునది, ఏకపాదుడు = ఏకత్వమును పొందువాడు. 4 త్వష్ట, 5 రుద్రుడు, 6 హరతి ప్రళయే సర్వమితి హరః, ప్రళయే = మహాప్రళయమున, సర్వం = సర్వమును, హరతి = హరించువాడు, యితి, హరుడు. భక్తానాం ఆర్తింహరతీతి హరః, భక్తానాం = భక్తులయొక్క, ఆర్తిం = పీడను, హరతి = హరించువాడు, ఇతి హరుడు. 7 శం సుఖం భవత్యస్మాత్ శంభుః. శం = సుఖము, అస్మాత్ = యితనివలన, భవతి = కలుగును, కనుక, శంభుడు = పరమానందరూపుడు. 8 త్రీణి అంబకాని లోచనాని యస్య సః త్రయంబకః, యస్య = ఎవనికి, త్రీణి = మూడు, అంబకాని = లోచనాని = కన్నులు గలవో సః = ఆతడు, త్ర్యంబకుడు. త్రయాణాం లోకానాం

అంబకః, త్రయాణాం = మూడు. లోకానాం = లోకములకు, అంబకః = తండ్రి, త్ర్యంబకుడు, 9 అపరాజితుడు = ఓటమి లేనివాడు, జడములచే చైతన్య మెప్పటికి ఓడిపోదు. 10 ఈశానుడు. ఈష్టే ఈశానః, ఈష్టే = బంధువులు గలవాడు. 11 త్రిభువనుడు = మూడులోకములు గలవాడు. మ్రియతే అనేనేతి మరుత్. మృజ్ ప్రాణ త్యాగే. అనేన = దీనిచే, మ్రియతే = చత్తురు. యితి, మరుత్ = వాయువు, రేచక పూరకాత్మక వాయువు. యిష్టి వాయుదేవుడును ఈ ఏకాదశ రుద్రులను నా యందు చూడుము.

శ్లో॥ ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్ ।

మమ దేహే గుడాకేశ ! యచ్చాన్యద్రష్టు మిచ్ఛసి ॥

7

ఇహ, ఏకస్థమ్, జగత్, కృత్స్నమ్, పశ్య, అద్య, స చర అచరమ్.
మమ, దేహే, గుడాక ఈశ, యత్, చ, అన్యత్, ద్రష్టుమ్, ఇచ్ఛసి.

టీ॥ గుడాక + ఈశ = గుడాకేశ = అర్జునా! అద్య = యిప్పుడు, సచరాచరం = జంగమ స్థావరములతోకూడిన, కృత్స్నం = సమస్తమైన, జగత్ = జగత్తును, మమ = నాయొక్క, ఇహదేహే = ఈ శరీరమునందు, ఏకస్థం = ఒక్కచోట నున్న దానినిగా, పశ్య = చూడుము. అన్యత్ = మఱియొకటైన, యత్ + చ = దేనిని, ద్రష్టుం = చూచుటకొఱకు, ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావో, తత్ = దానిని, పశ్య = చూడుము.

తా॥ అర్జునా! జంగమస్థావరాత్మకమైన సమస్తమైన జగత్తంతయును ఈశ్వరుడనగు నా శరీరమునందొకచోట మాత్రమే యున్నదని తెలిసికొనుము. ఈ ప్రపంచముగాక మఱి యితరమైన దానిని దేనినైన చూడవలయునని తలంపుండేనేని దానినికూడ చూడుము.

వి॥ చరతీతి చరం. చరగతౌ, చరతి = నడచునది, ఇతి, చరము. భృశం గచ్ఛతీతి జంగమం. గమ్ శేగతౌ. భృశం = మిక్కిలి, గచ్ఛతి = తిరుగునది, జంగమము. అచరం = నడువనిది, తిరుగనిది, హల్లులకు

నడకలేదు. క్, ఛ్, ట్, ఠ్, ల్, ఇట్టి పొల్లులే హల్లులు. వీనిపై 'అ' చేరినచో దలకట్టుగా నేర్పడి క, చ, ట, ర. ల ఇట్లగును. 'అ' చేరినచో 'కా' మొదలగు దీర్ఘములగును. ఇట్లే వరుసగా ఇ ఈ ఉ ఊ ఎ ఏ ఐ ఒ ఓ ఔ కలిసినచో కి కీ కు కూ కె కే కై కొ కో కౌ ఏర్పడును అన్ని హల్లులను నిట్లే గుర్తింపవలయును. మనసులో అనుకొనెడు సంకల్పములన్నియు నీ యక్షరములే. మాటలాడు పలుకులును, వ్రాయు నక్షరములును నివియే. జీవుడనుకొనిన ప్రకారము సూక్ష్మశరీరమాకారమును ధరించి దృక్పథమున నిల్చును. జీవసంకల్ప జనితరూపములు తోచును, ఈశ్వరసంకల్ప జనితములు వ్యావహారిక ప్రపంచాకారముతో నేర్పడి జ్ఞానేంద్రియ కరణ గోచరమగును. ఈశ్వరసంకల్ప జనితములు వ్యావహారిక సత్త గలవి. జీవ సంకల్ప జనితములు ప్రాతిభాసిక సత్తగలవి. జీవేశ సంకల్ప నిర్మితములే జీవేశసృష్టి సంకల్పముల క్షరములే. హల్లు లచరములు, అచ్చులు చరములు. అజ్ఞుల్లులే సృష్టికి మూలములని తెలిసినది. అజ్ఞుల్లులే కాపోస్థానము, యశోదకు ఆపోస్థానమున కృష్ణుడు విశ్వరూపమునిట్లు చూపెను. చరాచరములగు జంగమస్థావరములతో కూడిన జగత్తంతయు విశ్వరూపుడనగు నాయందే యేకదేశమున నున్నది. బ్రహ్మమునగు నా నిజరూపమునందొకచోటేనున్నది. అంతర్బహిర్ముఖవృత్తులతో బ్రహ్మమును, విశ్వరూపుని, సర్వజగమును చూడుము. నీవు కోరినదంతయు నా విశ్వరూపమునందే యున్నది. కనుక దానిని కూడ చూడుము.

శ్లో॥ న తు మాం శక్యసే ద్రష్టు మనైనైవ స్వచక్షుషా ।

దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్ ॥ 8

న, తు, మామ్, శక్యసే, ద్రష్టుమ్, అనేన, ఏవ, స్వ చక్షుషా,
దివ్యమ్, దదామి, తే, చక్షుః, పశ్య, మే, యోగమ్, ఐశ్వరమ్.

టీ॥ మాం = నన్ను, అనేన = ఈ, స్వచక్షుషా + ఏవ = కన్నులచేతనే, ద్రష్టుం = చూచుటకు, న + శక్యసే = శక్తి గలవాడవుకావు తే = నీకొఱకు, దివ్యం = దివ్యమైన, చక్షుః = నేత్రమును, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను. మే = నాయొక్క, ఐశ్వరం = ఈశ్వరసంబంధమైన, యోగం = యోగమును, పశ్య = చూడుము.

తా॥ నన్ను యీ మాంస నిర్మితమయిన నేత్రములతో చూడలేవు, కనుక దివ్యదృష్టి నొసగుచున్నాను. యీశ్వర సంబంధమయిన నా యోగమును చూడుము.

వి॥ చష్టే వస్తు స్వరూపం వక్తి చక్షుః, చక్షిజ్ వక్తాయాంవాచి, వస్తు స్వరూపం = వస్తుస్వరూపమును, చష్టే వక్తి = చెప్పునది, చక్షువు, యోగశ్చిత్త వృత్తి నిరోధః. చిత్తవృత్తి = చిత్తవృత్తిని, నిరోధః = నిరోధించుటయే, యోగః = యోగము, బహిర్ముఖ చిత్తవృత్తిని నడ్డగించి బ్రహ్మమువైపు సంతర్ముఖ వృత్తిచే త్రిప్పట యోగము. యుజ్యత ఇతి యోగః, యుజిర్యోగే, యుజ్యతే = కూర్చబడునది. ఇతి = కనుక, యోగము, మనస్సును బ్రహ్మము నందు కూర్చుట యోగము. నా ఈ విశ్వరూపమును నీ చర్మచక్షువుచే చూడజాలవు. విశ్వరూపము చూడదగిన దివ్య నేత్రమును నేనొసంగుచున్నాను. విశ్వరూపమును చూడుము.

అవిద్యచే నేర్పడిన భ్రాంతి జ్ఞాన దృష్టికి మిథ్యా వస్తువులే విషయములగును. కనుక ప్రాతిభాసిక వస్తువులను, సంకల్ప నిర్మితములు గోచరించును. బ్రహ్మకారవృత్తి మాయ. మాయచే నేర్పడిన వృత్తి జ్ఞానదృష్టికి నీశ్వరసంబంధమైన యోగము కనబడును. పారమార్థికవస్తు జ్ఞాననేత్రమును పొందినచో ఈశ్వరసంబంధమైన యోగమును చూడగలవు. యోగము = అపూర్వవస్తు ప్రాప్తి. ఇంతకుముందు అవిద్యావృత్తిచే తోపికలను, తోపికల క్రియలను, ఆ రూపక్రియా నటనలను నెఱుంగుచుంటివి. ఇప్పుడు

శుద్ధసాత్విక జ్ఞానదృష్టిచే నింతకు మున్నెఱుగని ఈశ్వర ప్రాప్తియనెడు ఈశ్వరయోగము నెఱుగుము. కనుక అంతర్ముఖవృత్తి యనబడు దివ్య నేత్రమును నీకు ప్రసాదించుచున్నాను. నా దివ్యరూపమును దర్శించుము.

సంజయ ఉవాచ = సంజయుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్వా తతో రాజ నృహాయోగేశ్వరో హరిః ।

దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరమ్ ॥ 9

ఏవమ్, ఉక్త్వా, తతః, రాజన్, మహాయోగ ఈశ్వరః, హరిః,
దర్శయామాస, పార్థాయ, పరమమ్, రూపమ్, ఐశ్వరమ్.

టీ॥ రాజన్ = ధృతరాష్ట్రమహారాజా! ఏవం = ఇట్లు, ఉక్త్వా = చెప్పి,
తతః = అటుపిమ్మట. మహాయోగేశ్వరః = పూర్ణయోగింద్రుడైన, హరిః =
విష్ణువు, పరమం = శ్రేష్ఠమైన, ఐశ్వరం = ఈశ్వరసంబంధమైన, రూపం
= రూపమును, పార్థాయ = అర్జునునికొకకు, దర్శయామాస = చూపెను.

తా॥ ధృతరాష్ట్రా! ఇట్లు చెప్పి పిమ్మట శ్రీకృష్ణుడు ఈశ్వరసంబంధమైన
రూపమును అర్జునునకు చూపెను.

శ్లో॥ అనేక వక్త్రనయన మనేకాద్భుత దర్శనమ్ ।

అనేక దివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్ ॥ 10

అనేక వక్త్ర నయనమ్, అనేక అద్భుత దర్శనమ్,
అనేక దివ్య ఆభరణమ్, దివ్య అనేక ఉద్యత ఆయుధమ్.

శ్లో॥ దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగంధానులేపనమ్ ।

సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనంతం విశ్వతోముఖమ్ ॥ 11

దివ్య మాల్య అంబర ధరమ్, దివ్య గంధ అనులేపనమ్,
సర్వ ఆశ్చర్య మయమ్, దేవమ్, అనంతమ్, విశ్వతోముఖమ్.

టీ॥ అనేకవక్త్ర నయనం = అనేకములైన ముఖములు, కన్నులు గలదియును, అనేకాద్భుతదర్శనం = అనేక విచిత్రములు గలదియును, అనేక దివ్యాభరణం = అనేకములైన ప్రకాశించునట్టి అలంకారములు గలదియును, దివ్య + అనేక + ఉద్యత + ఆయుధం = దివ్యమైన అనేకములగు పై కెత్తబడిన ఆయుధములు గలదియును, దివ్యమాల్య + అంబరధరం = దివ్యమైన హారములను, వస్త్రములను ధరించినదియును, సర్వ + ఆశ్చర్యమయం = సమస్తమైన ఆశ్చర్యములతో నిండినదియును, అనంతం = అంతములేనిదియును, విశ్వతః + ముఖం = అంతట ముఖములు గలదియును, దేవం = స్వప్రకాశమైనదియును, (అగు విశ్వరూపమును చూపెను).

తా॥ ముఖములు, కన్నులు, అద్భుతములు, దివ్యమైనట్టియు, పై కెత్తబడినట్టి ఆయుధములు, హారములు, వస్త్రములు, ఇవి అనేకములు కలిగినట్టియు, అంతట ముఖములు కలిగినట్టియు, స్వప్రకాశమైనట్టియు విశ్వరూపమును జూపెను.

వి॥ 10. ఉచ్యతే॒ నేనవక్త్రం, వచపరిభాషణే, అనేన = దీనిచే, ఉచ్యతే = పలుకబడును, వక్త్రము = ముఖము. నీయతే॒ నేననయనం. ణీర్ష ప్రాపణే. అనేన = దీనిచే, నీయతే = అర్థములు పొందింపబడును. కనుక నయనము = కన్ను, దృష్టిదర్శనం. దృశిర్ ప్రేక్షణే, దృష్టిః = చూచుట = దర్శనము. ఆసమంతాత్ భ్రీయతే ఆభరణం. భృజ్భరణే, ఆసమంతాత్ = అంతట, భ్రీయతే = భరింపబడునది, ఆభరణము = సొమ్ము. ఆయుధ్యంతే అనేనేత్యా యుధం. యుధసంప్రహరే, అనేన = దీనిచేత, ఆయుధ్యంతే = యుద్ధము జేయుదురు, ఇతి, ఆయుధము. విశ్వరూపసందర్శనమువలన నానావిధ భావములుపుత్తిల్లి పలుకునట్టి వక్త్రము లనేకములు కలుగును. నానావిధ విషయముల పొందు నయనములు పెక్కు సంభవించును. మనకింతకుముందు తెలియని యద్భుతాంశముల నెఱుగుదుము.

గోళకముల కింద్రియములే భూషణములు. ఇట్లే కొన్ని దేహమునందలి తత్త్వసమూహమునకు శక్తియుక్త జ్యోతులే భూషణములు. ఒక్కొక్క సంశయమును తెగటార్చు సమాధానాయుధము లనంతముగ దొఱకును.

11. మల్యతే ధార్యత ఇతి మాల్యం. మల మల్ల ధారణే. మల్యతే = ధార్యతే = ధరింపబడునది. ఇతి, మాల్యము = శిరస్సునందును, కంఠమునందును ధరించిన పూలదండ. అంబతే ఇతి అంబరం. అభిశబ్దే. అంబతే = మ్రోయునది, ఇతి, అంబరము = ఆకాశము, వస్త్రము, ఎన్నో శరీరములను హారములుగా ఎన్నో శబ్దములను వస్త్రములుగా ధరించు విశ్వరూపుడు, గంధ్యతే హింస్యతే అభిలప్యతే అనేనేతి గంధః, గంధ అర్థనే. అనేన = దీనిచే, గంధ్యతే = హింస్యతే = పీడింపబడును. అభిలప్యతే = అభిలషింపబడును. ఇతి, గంధము = వాసన, అనులేపనము = పూత, దివ్య గంధములను, పూతలును ధరించు విశ్వరూపుడును, అనంతుడును, సర్వతోముఖుడును అయిన విశ్వరూపమును చూపెను.

శ్లో॥ దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్భుగపదుత్థితా ।

యదిభాస్పద్యశీ సా స్యాద్భాస స్తస్య మహాత్మనః ॥ 12

దివి, సూర్య సహస్రస్య, భవేత్, యుగపత్, ఉత్థితా,
యది, భాః, సద్యశీ, సా, స్యాత్, భాసః, తస్య, మహాత్మనః.

టీ॥ దివి = ఆకాశమునందు, సూర్యసహస్రస్య = వేయి సూర్యుల యొక్క, యుగపత్ = ఏక కాలమున, ఉత్థితా = పుట్టిన, భాః = కాంతి, భవేత్ + యది = కలిగెనేని, సా = ఆ కాంతి, తస్య = ఆ, మహాత్మనః = మహాత్ముని యొక్క, భాసః = కాంతికి, సద్యశీ = సమానమయినది, స్యాత్ = అగును.

తా॥ ఆకాశమున వేయిమంది సూర్యు లొకసారి కలిసినచో, కలుగునట్టి ప్రకాశమయినచో ఆ మహాత్ముని కాంతికి సమానమగును.

వి॥ దీవ్యతీతిదివ్ దివ్ క్రీడాదౌ, దివ్యతి = ప్రకాశించునది, ఇతి, దివ్ = దివము, దివ్యంత్యస్యామితి దివ్, అస్యాం = దీనియందు, దివ్యంతి = క్రీడింతురు. ఇతి, దివము. సువతి ప్రేరయతి వ్యాపారేష్వితి సూర్యః. పూర్వ ప్రేరణే. వ్యాపారేషు = విషయేంద్రియ సంయోగ రూప వ్యాపారములందు, సువతి = ప్రేరేపించువాడు, ఇతి, సూర్యుడు. విషయేంద్రియ సంయోగములనెడు వ్యాపారములపై ప్రేరేపించు నాకాశ స్థానమునందలి బుద్ధియనబడు సూర్యులొక వేయి, ఒకే కాలమున పుట్టినప్పుడెంత కాంతి కలుగునో, యంతటి ప్రేరక శక్తియగు చైతన్య ప్రకాశసమయమున నంతటికాంతి, విశ్వ రూపమును జూచిన యిప్పుడంతకాంతిని చూచెను.

శ్లో॥ తత్రైకస్థం జగత్కృత్నుం ప్రవిభక్త మనేకధా ।

అపశ్యద్దేవ దేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా ॥

13

తత్ర, ఏకస్థం, జగత్, కృత్నుమ్, ప్రవిభక్తమ్, అనేకధా,
అపశ్యత్, దేవదేవస్య, శరీరే, పాండవః, తదా.

టీ॥ తదా = అప్పుడు, పాండవః = అర్జునుడు. అనేకధా = అనేక విధములుగా, ప్రవిభక్తం = లెస్సగా విభజింపబడిన, జగత్ = ప్రపంచము. కృత్నుం = సమస్తమును, దేవదేవస్య = దేవతలకు దేవుడయిన ఆ ఈశ్వరుని యొక్క, తత్ర = ఆ, శరీరే = శరీరమునందు, ఏకస్థం = ఒక్కచోటనున్న దానిగా, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా॥ అర్జునుడప్పుడు నానావిధములుగా విభజింపబడియున్న సమస్త ప్రపంచమును ఆ ఈశ్వరుని శరీరమునందొకచోట యున్నట్లు చూచెను.

వి॥ సర్వవ్యాపియగు పరమాత్మయందు సమస్త ప్రపంచము విచ్చిన్నము. ఏకదేశియగు భగవంతునియందు కొంత ప్రదేశమును మాత్రమే జగమంతయు ఉన్నది.

శ్లో॥ తత స్స విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా ధనంజయః ।

ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలి రభాషత ॥ 14

తతః, సః, విస్మయ ఆవిష్టః, హృష్టరోమా, ధనంజయః,

ప్రణమ్య, శిరసా, దేవమ్, కృతాంజలిః, అభాషత.

టీ॥ తతః = పిమ్మట, సః = ఆ, ధనంజయః = అర్జునుడు, విస్మయ + ఆవిష్టః = ఆశ్చర్యముతో గూడినవాడును, హృష్టరోమాః = గగుర్పాటు పొడిచిన రోమములు గలవాడునునైన, దేవం = దేవునిగూర్చి, శిరసా = శిరస్సుచేత, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, కృతాంజలిః = అంజలిబుద్ధుడై, అభాషత = పలికెను.

తా॥ పిమ్మట అర్జునుడాశ్చర్య నిమగ్నుడై, పులకితాంగుడై దేవునకు నమస్కరించి, అంజలి బద్ధుడయి యిట్లు పలికెను.

వి॥ ఒకే దేవుడగు పరమాత్మయందు జగమెటుల నున్నదో, ఎంత ఆశ్చర్యముగ నున్నదో, చూచెను. గగుర్పాటును పొంది ఆ విశ్వరూపమును గాంచి, నమస్కరించి కృతాంజలి బద్ధుడై ఈ విధముగా మాట్లాడెను.

అర్జున ఉవాచ:- అర్జునుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ పశ్యామి దేవాన్ స్తవ దేవ! దేహే

సర్వాన్ స్తథా భూతవిశేషసంఘాన్ ।

బ్రహ్మాణ మీశం కమలాసనస్థం

ఋషీన్ శ్చ సర్వాసురగాన్ శ్చ దివ్యాన్ ॥ 15

పశ్యామి, దేవాన్, తవ, దేవ, దేహే, సర్వాన్, తథా, భూతవిశేష సంఘాన్,

బ్రహ్మాణమ్, ఈశమ్, కమలాసనస్థమ్, ఋషీన్, చ, సర్వాన్, ఉరగాన్, చ, దివ్యాన్.

టీ॥ దేవ = శ్రీకృష్ణ! తవ = నీయొక్క, దేహే = దేహమునందు
సర్వాన్ = సమస్తమయిన, దేవాన్ = దేవతలను, తథా = అట్లే,
భూతవిశేషసంఘాన్ = మిక్కుటమగు ప్రాణికోట్ల సమూహములను, ఈశం
= ప్రేరేపకుడైన, కమలా సనన్ధం = కమలపీఠముపైనున్న, బ్రహ్మణం =
బ్రహ్మను, సర్వాన్ = సమస్త మయిన, ఋషీన్ = ఋషులను, దివ్యాన్ =
దివ్యములయిన, ఉరగాన్ = సర్పములను, పశ్యామి = చూచుచున్నాను.

తా॥ నీ దేహమునందు సర్వదేవతలను, ప్రాణికోట్ల సమూహములను,
సృష్టి కర్తయగు బ్రహ్మను, ఋషులను, దివ్యములగు సర్పములను
జూచుచున్నాను.

వి॥ ప్రత్యగాత్మయందు మనో బుద్ధ్యహంకార చిదాభాసులున్నట్లు,
పరమాత్మయందు బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర, పరబ్రహ్మములును, బ్రహ్మమునందు
అహంకారతత్త్వ మహత్తత్త్వావ్యక్తతత్త్వ శబలబ్రహ్మములును నున్నవి.
విశ్వరూపుడవగు నీయందే దేవతలు, బ్రహ్మయును, ఋషులు వున్నారు.
దివ్యములైన సర్పములున్నవి. ఉరసా గచ్ఛతీత్యురగః, గమ్శేగతౌ, ఉరసా
= ఉరస్సుచేత = తొమ్ముచేత, గచ్ఛతి = పోవును, ఇతి, ఉరగము, కుండలినీ
శక్తులే సర్పములు. జ్ఞానంపుపారమును బొందిన వృత్తులే ఋషులు.

**శ్లో॥ అనేకబాహుదర వక్త్రనేత్రం పశ్యామి త్వాం సర్వతోఽనంతరూపమ్॥
నాస్తం న మధ్యం న పునస్తవాదిం పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప ॥ 16**

అనేక బాహు ఉదర వక్త్ర నేత్రమ్, పశ్యామి, త్వామ్, సర్వతః, అనంత రూపమ్,
న, అంతమ్, న, మధ్యమ్, న, పునః, తవ, అదిమ్, పశ్యామి, విశ్వేశ్వర, విశ్వరూప.

టీ॥ విశ్వేశ్వర = సమస్తమును ప్రేరేపించువాడా! విశ్వరూప = ప్రపంచ
స్వరూపా! అనేకబాహు+ఉదరవక్త్రనేత్రం = అనేకములగు భుజములును,
కడుపులును, ముఖములును, కన్నులును గలవానిగను, సర్వతః = అన్నిచోట్ల
యందును, అనంతరూపం = లెక్కలేనన్ని యాకారములు గలవానిగను,

త్వాం = నిన్ను, పశ్యామి = చూచుచున్నాను. పునః = మఱి, తవ = నీయొక్క ఆదిం = మొదలును, నపశ్యామి = చూడలేకున్నాను, అంతం = కొనను, న = చూడలేకున్నాను. మధ్యం = నడుమను, న = చూడ జాలకున్నాను.

తా॥ విశ్వేశ్వర! విశ్వరూప! భుజోదరవక్త్ర నేత్రములమితముగా కలిగినట్టి, నిన్ను జూచుచున్నాను. మఱియును నీ విశ్వరూపము యొక్క ఆది మధ్యంతముల కనుగొన లేకున్నాను.

వి॥ బాహతే అనేన పురుషోవస్తూ పాదనాయ ప్రయత్నం కరోతీతి బాహుః, బాహ్య ప్రయత్నే, అనేన = దీనిచేత, పురుషః = జీవుడు, వస్తు = వస్తువును, ఉపాదనాయ = గ్రహించుటకు, ప్రయత్నం = ప్రయత్నమును, కరోతి = చేయును. ఇతి, బాహువు, ఉదయర్చిగర్భోఽస్మాదితి ఉదరం, ఋగతౌ, అస్మాత్ = దీనివలన, గర్భః = గర్భము, ఉదయర్చి = ప్రకాశమగును. ఇతి, ఉదరము.

అనేకభుజములును, కడుపులును, ముఖములును, నేత్రములును గల నీ విశ్వరూపమును చూచితిని. నీవు సర్వవ్యాపకుడవు కనుక సర్వజీవరాసుల అవయవములన్నియు నీవే. లెక్క లేనన్ని యాకారము లన్నియు నీవియే. నీకు మొదలుగాని, తుదిగాని, మధ్యగాని లేదు. సర్వదేశకాలావస్థ వస్తువులందున్నావు. విశ్వేశ్వరుడవు, విశ్వ రూపుడవు.

శ్లో॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతమ్ |
పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా దీప్తానలార్కద్యుతి మప్రమేయమ్ || 17

కిరీటినమ్, గదినమ్, చక్రిణమ్, చ, తేజోరాశిమ్, సర్వతః, దీప్తిమంతమ్,
పశ్యామి, త్వామ్, దుర్నిరీక్ష్యమ్, సమంతాత్, దీప్త అనల అర్క ద్యుతిమ్, అప్రమేయమ్.

టీ॥ కిరీటీనం = కిరీటము గలవానిగను, గదినం = గద గలవానిగను, చక్రిణం + చ = చక్రధారిగను, సర్వతః = అన్నిచోట్ల, దీప్తిమంతం = ప్రకాశించుచున్నవానిగను, తేజోరాశిం = ప్రకాశములనిధిగను, దుర్నిరీక్ష్యం = చూచుటకు శక్యము కానివానిగను, దీప్తానలార్కద్యుతిం = లెస్సగా ప్రకాశించుచున్న, అగ్ని సూర్యులవంటి కాంతి గలవానిగను, అప్రమేయం = ఇట్టివాడవని యూహింప శక్యము గానివానిగను, సమంతాత్ = అంతటను, త్వాం = నిన్ను, పశ్యామి = చూచుచున్నాను.

తా॥ చక్రము గదా కిరీటముల ధరించినవానిగను, సర్వత్రా ప్రకాశించు వానిగను, తేజోనిధిగను, చూచుటకు శక్యము కానివానిగను, ప్రకాశించుచున్న అగ్ని సూర్యులవంటి కాంతి కలవానిగను, ఊహింప సాధ్యముగాని స్వరూపునిగను నిన్ను జూచుచున్నాను.

వి॥ కీర్యతే లలాటోపరి క్షిప్యత ఇతి కిరీటం, కృావిక్షేపే, లలాట+ ఉపరి = నొసటిమీద, కీర్యతే = క్షిప్యతే = పెట్టబడునది, కిరీటము, గదంత్యనే నేతి గదా. గదవ్యక్తాయాం వాచి, గదంతి = స్పష్టముగా పలుకబడునది, ఇతి, గదా. అర్థమగునట్లు దృఢముగా పలుకుట గద. క్రియత ఇతి చక్రం. దుక్పజ్ కరణే, క్రియత = చేయబడునది. ఇతి, చక్రము. చకతీతి చక్రం చకత్యప్తా, చకతి = తృప్తిజేయునది. ఇతి, చక్రము. హంస చక్రము, అనంతి జీవంత్యనేన లోకా ఇత్యనలః. అనప్రాణనే, అనేన = ఇతనిచేత, లోకాః = లోకములు, అనంతి = జీవంతి = బ్రతుకుచున్నవి. ఇతి, అనలుడు = అగ్ని, కాష్ఠాదిభిరలం పర్యాప్తిర్నాస్తిస్యేత్య నలః, కాష్ఠ = కట్టెలు, ఆదిభిః = మొదలైన వానిచే, అలం = పర్యాప్తిః = చాలుననుట, అస్య = ఇతనికి, నాస్తి=లేదు, ఇతి, అనలుడు అగ్ని, అహంకారరూపాగ్ని, అర్చత ఇత్యర్కః, అర్చపూజాయాం. అర్చతే = పూజింపబడును. ఇతి, అర్కుడు = సూర్యుడు.

బుద్ధి రూప సూర్యుడు, కైవల్యస్వరూప భ్రూమధ్య స్థిత మనస్కులును, మహా రహస్యాంశముల సహితము వెల్లడించు నిపుణులును, కార్యముల

చేయించు హంస చక్రమును, బ్రహ్మానందపరవశుల చేయు సోహం చక్రమును, ప్రకాశించుచున్న చైతన్యరాశియును, చూడ శక్యముగాని చిత్రకాశులైన యహంకార బుద్ధులనబడు నగ్ని సూర్యులును, ప్రమలకందని తనమును, వ్యాపకత్వమును గల విశ్వరూపుడవగు నిన్నంతట చూచుచున్నాను.

**శ్లో॥ త్వ మక్షరం పరమం వేదితవ్యం త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్।
త్వ మవ్యయ శాశ్వతధర్మగోష్ఠా సనాతనస్త్వం పురుషో మతో మే॥ 18**

త్వమ్, అక్షరమ్, పరమమ్, వేదితవ్యమ్, త్వమ్, అస్య, విశ్వస్య, పరమ్, నిధానమ్, త్వమ్, అవ్యయః, శాశ్వత ధర్మగోష్ఠా, సనాతనః, త్వమ్, పురుషః, మతో, మే.

టీ॥ త్వం = నీవు, అక్షరం = నాశరహితుడును, వేదితవ్యం = తెలియదగిన వాడవును, పరమం = మోక్షస్వరూపుడైన, త్వం = నీవు, అస్య = ఈ, విశ్వస్య = ప్రపంచమునకు, పరం = శ్రేష్ఠమైన, నిధానం = నిక్షేపమైన వాడవును, త్వం = నీవు, శాశ్వత ధర్మగోష్ఠా = శాశ్వతమైన ధర్మమును రక్షించు వాడవును, అవ్యయః = శాశ్వతుడవును, త్వం = నీవు, సనాతనుడవైన, పురుషః = పురుషుడవు అని, మే = నాయొక్క, మతో = అభిప్రాయము.

తా॥ నీవు శాశ్వతుడవు, తెలియదగినవాడవు, మోక్ష స్వరూపుడవు ప్రపంచమునకు నిక్షేపమైనవాడవు, శాశ్వత ధర్మరక్షకుడవు, సనాతన పురుషుడవు అని నా యభిప్రాయము.

వి॥ నక్షరతీ త్వక్షరం, క్షర సంరక్షణే. నక్షరతి = చెడనిది, ఇతి, అక్షరం = మోక్షము, బ్రహ్మము, పరమము = ఉత్కృష్టము, విశతి సర్వత్ర విశ్వం, విశేషవేశనే, సర్వత్ర = అంతట, విశతి = ప్రవేశించునది, విశ్వము. నీవు నాశరహితుడవు, త్రికాలాఽ బాధ్య వస్తువును అయి వున్న నిన్ను అంతర్ముఖవృత్తితో జ్ఞేయము జేసికొనినచో తెలియబడుదువు. అట్టి

బ్రహ్మానందానుభవము కొఱకే నిన్ను తెలిసికొనెదరు. అయ్యనుభవము పక్ష్వమైనచో జీవితమే బ్రహ్మానందమయ మగును. ప్రపంచంలోని లాభము లన్నిటికంటె బ్రహ్మానంద ప్రాప్తియే గొప్ప లాభము గనుక, నిన్ను పొందినచో నొక నిక్షేపము దొఱకినట్లే యగును. నీయందు లీనమైనప్పటి బ్రహ్మానందానుభవ బలమున సద్గుణములు తమంతకుతామే లభించును. సత్సనాతన పురుషుడవు నీవే, ఇట్టి నీ విశ్వరూపమును జూచితిని!

**అనాదిమధ్యాంత మనంతవీర్య మనంతబాహుం శశిసూర్యనేత్రమ్ ।
పశ్యామి త్వాం దీప్త హుతాశవక్త్రం స్వతేజసా విశ్వమిదం తపంతమ్ ॥ 19**

అనాదిమధ్యంతమ్, అనంత వీర్యమ్, అనంతబాహుమ్, శశిసూర్య నేత్రమ్,
పశ్యామి, త్వామ్, దీప్తహుతాశ వక్త్రమ్, స్వతేజసా, విశ్వమ్, ఇదమ్, తపంతమ్.

టీ॥ త్వాం = నిన్ను, అనాదిమధ్యాంతం = ఆదిమధ్యాంత రహితునిగను. అనంత వీర్యం = అమిత వీర్యునిగను అనంతబాహుం = లెక్కలేనన్ని బాహువులు గలవానిగను, శశిసూర్య నేత్రం = చంద్రసూర్యులే కన్నులుగా కలవానిగను, దీప్తహుతాశవక్త్రం = ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నియే ముఖముగా కలవానిగను, స్వతేజసా = నీ సంబంధమైన తేజస్సుచే, ఇదం విశ్వం = ఈ విశ్వమును, తపంతం = తపింపజేయువానిగను, పశ్యామి = చూచుచున్నాను.

తా॥ ఆదిమధ్యాంతరహితుడవు, అమిత వీర్యుడవు, అనేక భుజములు కలవాడవు, చంద్రసూర్య నేత్రుడవు, ప్రకాశించుచున్న అగ్నియే ముఖమైనవాడవు, నీ తేజస్సుచే ప్రపంచమును తపింపజేయు వాడవని నిన్ను జూచుచున్నాను,

వి॥ వీరయితం యోగ్యం వీర్యం, వీరయితుం = విక్రమించుటకు = పరాక్రమము చూపుటకు, యోగ్యం = తగినది, వీర్యము, వీరస్య స్వభావః

వీర్యం, వీరుని స్వభావము వీర్యం, వీరస్య కర్మ వీర్యము శూరవీర విక్రాంతౌ, శశతి ప్లుతేన గచ్ఛ తీతి శశః, శశప్లుత గతౌ, శశతి = ప్లుతేన, గచ్ఛతి = దాటుచు బోవునది, ఇతి, శశము = కుందేలు. ఇట్టి కుందేలును ధరించిన వాడు, శశి = చంద్రుడు, ప్రేరేపించువాడు సూర్యుడు. చంద్రసూర్యులన బడు మనోబుద్ధులే నేత్రములుగా గలవాడు. ప్రకాశించుచున్న యగ్ని యహంకారము ముఖము, చంద్ర సూర్యాగ్నులే కన్నులుగాగల నీ చిదాభాసచే జగమును తపింపజేసి మార్పు నొందించు విశ్వరూపుడవు నీవే. ఇట్టి నిన్ను ఈశ్వర యోగముచే చూచుచున్నాను.

శ్లో॥ ద్యావా పృథివ్యో రిదమంతరం హి

వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశశ్చ సర్వాః ।

దృష్ట్వా౭ దృఢతం రూప ముగ్రం తవేదం

లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మన్ ॥

20

ద్యావాపృథివ్యోః, ఇదమ్, అంతరమ్, హి, వ్యాప్తమ్, త్వయా, ఏకేన, దిశః, చ, సర్వాః
దృష్ట్వా, అద్భుతమ్, రూపమ్, ఉగ్రమ్, తవ, ఇదమ్, లోకత్రయమ్, ప్రవృథితమ్, మహాత్మన్.

టీ॥ మహాత్మన్ = మహాత్మా ! ద్యావాపృథివ్యోః = భూమ్యాకాశముల యొక్క, ఇదం = ఈ, అంతరం = మధ్యప్రదేశమునందలి, సర్వాః = సమస్తమయిన, దిశః+చ = దిక్కులును, ఏకేన = ఒక్కడవైన, త్వయా = నీచేత, వ్యాప్తం + హి = వ్యాపింపబడి యున్నవిగదా! తవ = నీయొక్క అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమయిన, ఉగ్రం = భయంకరమయిన ఇదం = ఈ, రూపం = రూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, లోకత్రయం = మూడులోకములును ప్రవృథితం = భయపడినవి.

తా॥ కృష్ణా! భూమ్యాకాశముల మధ్యనున్న దిక్కులన్నియు, నొక్కడవైన నీచేతనే వ్యాపింపబడి యున్నవి. అద్భుతమైనట్టియు, భయంకరమైనట్టియు, నీ రూపమును చూచి, మూడులోకములును భయపడినవి.

వి, దివ్యతీతి దివ్, దివ్ క్రీడాదౌ, దివ్యతి = ప్రకాశించునది, దివము, ప్రథతే పృథివీ, ప్రథప్రఖ్యానే, ప్రథతే = ప్రసిద్ధమగునది, పృథివీ = భూమి, పృథుత్వాత్పృథివీ, పృథుత్వాత్ = విశాలమైనదగుటవలన, పృథివీ, పృథివ్యా కాశము లనబడు స్థూలకైవల్య మధ్యమునందలి దిక్కులును, ప్రాక్ ప్రథమం అంచత్యస్యాం రవిరిపి ప్రాచీ, ప్రాక్ = ప్రథమం = మొదట, అస్యాం = దీనియందు, అంచతి = పొడమును. రవిః = సూర్యుడు, ఇతి, ప్రాచీ = తూర్పు, బుద్ధియనెడు సూర్యుడాపోస్థానమున జాగ్రదవస్థయందుఁబొడమి మొదట బోధించును. గనుక ఆపోస్థానము తూర్పు.

అవాగంచతి దక్షిణాయనే నాస్యాం రవి రిత్యవచ్చి. రవిః = సూర్యుడు. దక్షిణ + అయనేన = దక్షిణాయనముచేత, అవాక్ = దక్షిణమనబడు, అస్యాం = ఈ దిక్కునందు, అంచతి = తోచును, ఇతి, అవచ్చి = దక్షిణము. బుద్ధి సూర్యుడాకాశ స్థానమున యమసన్నిధికి నేగును. గనుక సూక్ష్మమున దక్షిణమును జెప్పవలయును. అవమధ్యాహ్నా అంచత్యస్యాం రవి రిత్యవచ్చి, అవ = మధ్యాహ్నా = మధ్యాహ్నమున, అస్యాం = దీనియందు, అంచతి = పొందును, రవిః = సూర్యుడు, ఇతి, అవచ్చి = దక్షిణము, సూక్ష్మము. ప్రతి పశ్చాద్దివసావసానే అస్యాం అంచతి సూర్యోస్తమేతి ప్రతీచీ, అంచగతి పూజనయోః, ప్రతి = ప్రశ్నాత్ = దివసావసానే = సాయంకాలమున, అస్యాం = దీనియందు, సూర్యః = సూర్యుడు, అస్తం = అస్తమయమును, అంచతి = ఏతి = పొందును ఇతి = కనుక, ప్రతీచి - పశ్చిమము, జాగ్రదవస్థయనబడు పగలు ముగిసిన పిమ్మట, బుద్ధి సూర్యుడగ్ని స్థానమున సుషుప్తియొంది మునుగును. గనుక కారణము పడమర. ఉత్ ఊర్ధ్వ మంచత్యస్యాముత్తరాయణేన రవి రిత్య దీచీ, అస్యాం = దీనియందు, రవిః = సూర్యుడు, ఉత్తరాయణేన = ఉత్తరాయణము చేత, ఉత్ = ఊర్ధ్వం = ఊర్ధ్వమును, అంచతి = పొందును, తురీయమున మహాకారణమును బుద్ధి సూర్యుడు పొందును. కనుక పృథివీ స్థానముత్తరం. పూర్వాత్పూర్వా,

పూర్వాత్ = మొదటికంటే, పూర్వా = మొదటిది, తూర్పు = ఆపోస్థానము. దక్షతే వర్ధతే దక్షిణా, దక్ష వృద్ధౌ, దక్షతే = వర్ధతే = వృద్ధిబొందునట్టిది, విని విని వృద్ధిబొందు సూక్ష్మము. పశ్చాత్ భవాపశ్చిమా, పశ్చాత్ = వెనుక, భవా = పుట్టినది, పశ్చిమము, బుద్ధి సూర్యుడు మునుగు కారణము. సుషుప్తి స్థానమగ్నిస్థానము. ఉత్తరతి మేర్వాదిభ్య ఇత్యుత్తరా, తృతరణ ప్లవనయోః, మేరు + ఆదిభ్యః = మేరువగు బ్రహ్మదండి మొదలైన వానినుండి తురీయమున, క్రమక్రమముగా దాటి యుండునది, ఇతి, ఉత్తరము. సుషుమ్నామార్గమున బ్రహ్మదండిని, నవచక్రములనుదాటి కైవల్యము నొందించుచోటు ఉత్తరము. ఇట్టి దిక్కులన్నియు ఏక స్వరూపుడవగు నీ చేతనే వ్యాపింపబడి యున్నవి. అద్భుతమగు ఈ భయంకర విశ్వరూపమునుజూచి గోళకేంద్రియాధి దేవతా స్వరూపమగు భూర్భువస్సువర్లోకములు భయపడి నీ యాజ్ఞకులోబడి నడుచు కొనుచున్నవి.

శ్లో॥ అమీ హి త్వాం సురసంఘా విశన్తి

కేచి భీతాః ప్రాంజలయో గృణన్తి ।

స్వస్తీ త్వక్వా మహర్షి సిద్ధ సంఘాః

స్తువన్తిత్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః ॥

21

అమీ, హి, త్వామ్, సురసంఘా, విశంతి, కేచిత్, భీతాః, ప్రాంజలయః, గృణంతి, స్వస్తి, ఇతి, ఉక్త్వా, మహర్షి సిద్ధసంఘాః, స్తువంతి, త్వామ్, స్తుతిభిః, పుష్కలాభిః.

టీ॥ అమీ = ఈ, సురసంఘాః = దేవతా సంఘములు, త్వాం = నిన్ను, విశంతి = ప్రవేశించుచున్నవి, కేచిత్ = కొందఱు, భీతాః = భయపడినవారై, ప్రాంజలయః = దోసి లొగ్గినవారై, గృణంతి = స్తోత్రము చేయుచున్నారు. మహర్షి సిద్ధసంఘాః = మహర్షుల యొక్కయు, సిద్ధులయొక్కయు సమూహములు, స్వస్తి+ఇతి = క్షేమము గలుగుగాక యని, ఉక్త్వా పలికి, పుష్కలాభిః= అధికమయిన, స్తుతిభిః = స్తోత్రములచేత, త్వాం = నిన్ను, స్తువంతి = స్తోత్రము చేయుచున్నారు.

తా॥ ఈ దేవతా సమూహములు నిన్ను ప్రవేశించుచున్నవి. కొందఱు భయపడి దోసిలోగ్గుచు స్తోత్రము చేయుచున్నారు. ఋషులు, సిద్ధులు క్షేమమగు గాక! యని పలుకుచు నధికముగా స్తోత్రము చేయుచున్నారు.

వి॥ విశ్వరూపుడవగు నిన్ను ఇంద్రియములనబడు దేవతలు పొందుచున్నవి. నీకంటె నితరమంతయు జడమే. ఎంత గొప్పశక్తులైనను నీ సన్నిధిలో నిర్వీర్యములే. కనుక నీకంటె నితరమంతయు నీకు లొంగి స్తుతులొనర్చుచున్నవి. జ్ఞానంపు తీరము నొందిన యంతర్ముఖ వృత్తులగు ఋషులును, సిద్ధినిొందిన యనుభవ జ్ఞానవృత్తులగు సిద్ధులును స్వస్తి వాచకములచే నిన్నే పొగడుచున్నారు.

శ్లో॥ రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా

విశ్వే అశ్వినౌ మరుత శ్చోషపాశ్చ ।

గంధర్వ యక్షాసురసిద్ధసంఘాః

వీక్షంతే త్వాం విస్మితా శ్చైవ సర్వే ॥

22

రుద్ర ఆదిత్యాః, వసవః, యే, చ, సాధ్యాః, విశ్వే, అశ్వినౌ, మరుతః, చ, ఉషపాః, చ, గంధర్వయక్షా సురసిద్ధ సంఘాః, వీక్షంతే, త్వామ్, విస్మితాః, చ, ఏవ, సర్వే.

టీ॥ రుద్రాదిత్యాః = రుద్రులును, ఆదిత్యులును, వసవః = వసువులును, యే = ఎవరు, సాధ్యా+చ = సాధ్యులో వారును, విశ్వే = విశ్వలును, అశ్వినౌ = అశ్వినీదేవతలును, మరుతః = వాయువులును, ఉషపాః+చ = పితృదేవతలును, గంధర్వయక్షాసుర సిద్ధసంఘాః = గంధర్వులు, యక్షులు, అసురులు, సిద్ధులు మొదలగువారి సమూహములు, సర్వే = అందఱును, విస్మితాః + చ + ఏవ = విస్మయమును బొందినవారై, త్వాం = నిన్ను, వీక్షంతే = చూచుచున్నారు.

తా॥ వసురుద్రాదిత్యసాధ్య విశ్వమరుత్తులు, అశ్వినీదేవతలు, పితృదేవతలు, గంధర్వ యక్షాసుర సిద్ధసంఘములు వీరందఱును ఆశ్చర్యముచే నిన్ను చూచుచున్నారు.

వి॥ అమృతమును సేవింపని యనురుల దుఃఖపెట్టు రుద్రులును, అమృత సేవన మొనరించినవారి దుఃఖముల పోగొట్టు రుద్రులును, బ్రహ్మమున లీనమైయుండి కల్పాదియందు తమ యనుభవబలముచే వేదఘోషచేయు రుద్రులును, ద్వాదశాదిత్యులును, అష్టవసువులును, శ్రాద్ధాగ్రీ విశంతీతి విశ్వే. శ్రాద్ధాగ్రీ = శ్రాద్ధాగ్రమునందు. విశంతి = ప్రవేశించువారైన, విశ్వేదేవతలును, అష్టవసువులును, సాధ్యంతే ఆరాధ్యంత ఇతి సాధ్యాః. సాధ్యంతే = ఆరాధ్యంతే = ఆరాధింపబడు సిద్ధులు, అశ్వినీలు, మరుత్తులనబడు వాయువులు, పితృదేవతలు, గంధర్వ యక్ష రాక్షస సిద్ధ గణములును మహదాశ్చర్యముతో నిన్ను జూచుచున్నారు,

శ్లో॥ రూపం మహత్తే బహువక్త్ర నేత్రం

మహాబాహో బహుబాహూరు పాదమ్ ।

బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాళం

దృష్ట్వా లోకాః ప్రవృథితాస్తథా హమ్ ॥

23

రూపమ్, మహత్, తే, బహువక్త్ర నేత్రమ్, మహాబాహో, బహు బాహూరు పాదమ్, బహూదరమ్, బహు దంష్ట్రాకరాళమ్, దృష్ట్వా, లోకాః, ప్రవృథితాః, తథా, అహమ్.

టీ॥ మహాబాహో = కృష్ణా ! బహువక్త్రనేత్రం = అనేకములైన ముఖములు, కన్నులు గలదియు, బహుబాహూరుపాదం = అనేకములైన భుజములు, తొడలు పాదములు గలదియు. బహూదరం = అనేకములైన పొట్టలు గలదియు, బహుదంష్ట్రాకరాళం = అనేకములైన కోటలచే భయంకర మైనదియు, మహత్ = గొప్పదియునైన, తే = నీయొక్క రూపం = రూపమును, దృష్ట్వా = చూచి లోకాః = లోకములు, ప్రవృథితాః = భయమును బొందినవి. తథా = ఆ ప్రకారమే, అహం = నేనుగూడ భయపడుచున్నాను.

తా॥ కృష్ణా! ముఖములు. కన్నులు, భుజములు, తొడలు, పాదములు, పొట్టలు మొదలగు అవయవము లనేకములు కలిగినట్టియు, అనేకమైన

కోటలచే భయంకరమైనదియు అగు నీ గొప్ప రూపమును చూచి లోకములన్నియును భయపడు చున్నవి. నేనుగూడ భయపడుచున్నాను.

వి॥ ఊర్జాయత ఇతి ఊరుః, ఉర్జుజ్ అచ్చాదనే, ఊర్జాయతే = కప్ప బడునది. ఇతి ఊరువు = తొడ, పద్యతే అనేనేతి పాదః, పదశ్గతౌ, అనేన = దీనిచే, పద్యతే = పోదురు, ఇతి, పాదము. దంష్ట్ర = కోట, సర్వజీవరాసుల వక్త్రనేత్ర బాహూరుపాదోదర దంష్ట్రలచే భయంకరమగు నీ విశ్వరూపముఁ జూచి లోకములు భయపడి నీ యాజ్ఞననుసరించి ప్రవర్తించుచున్నవి. నేనుగూడ ఆహా! ఈ విశ్వరూపములో నేనును, నాలోకూడ నీ విశ్వరూపమును నున్నందున మార్పులను గలిగించుచు తుదకు స్థూలశరీరమును సంహరించుచు, మరల నింకొక దాని నిచ్చుచు పోషించుచున్నావని భయపడుచున్నాను.

శ్లో॥ నభః స్ఫుశం దీప్త మనేకవర్ణం

వ్యాత్తాననం దీప్త విశాలనేత్రమ్ ।

దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవృథితాంతరాత్మా

ధృతిం న విందామి శమం చ విష్ణో ॥

24

నభః స్ఫుశమ్, దీప్తమ్, అనేక వర్ణమ్, వ్యాత్త ఆననమ్, దీప్తవిశాల నేత్రమ్,
దృష్ట్వా, హి, త్వామ్, ప్రవృథిత అంతరాత్మా, ధృతిమ్, న, విందామి, శమమ్, చ, విష్ణో.

టీ॥ విష్ణో = కృష్ణా ! నభస్ఫుశం = ఆకాశమును స్ఫుశించు వాడవును, దీప్తం = ప్రకాశించువాడవును, అనేకవర్ణం = వివిధములైన రంగులు గలవాడవును, వ్యాత్తాననం = తెరిచిన నోరుగల వాడవును, దీప్త విశాలనేత్రం = ప్రజ్వలించుచున్న విశాలమైన కన్నులుగల వాడవును, అగు = త్వాం = నిన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, ప్రవృథితాంతరాత్మా = భయపడిన అంతరాత్మ గలవాడనై, ధృతిం = ధైర్యమును, శమం = శాంతిని, న+విందామి+హి = పొందలేకున్నానుగదా!

తా॥ ఆకాశమును స్పృశించువాడవును, అధికమైన రంగులుగల వాడవును, తెఱచిన నోరులు గలవాడవును, ప్రజ్వలించుచున్న వెడలైన కన్నులు గల వాడవును అగు నిన్నుజూచి భయపడి ధైర్యమును, శాంతిని పొందలేకున్నాను గదా!

వి॥ శూన్యత్వాత్, మేఘచ్ఛన్నత్వాచ్చ నభాతీతి నభః, నభాశ్చ భాదీప్తా, శూన్యత్వాత్ = శూన్యస్వభావముగల దగుటవలనను, మేఘ = మేఘములచే, ఛన్నత్వాత్ = కప్పబడియుండుట వలనను, నభాతి = ప్రకాశింపనిది, ఇతి, నభః = ఆకాశము, మేఘైర్న భాతీతి నభః భాదీప్తా, మేఘైః = మేఘములచేత, నభాతి = ప్రకాశింపనిది, ఇతి, నభః = ఆకాశము. దీప్యతే దీప్తిః. దీపదీప్తా, దీప్యతే = ప్రకాశింపజేయునది, దీప్తి. తన్నుతానెఱుగుచు, జడములకు తెలిసికొను చైతన్య శక్తిని గలిగించు స్వరూపి. వర్ణ్యతే వర్ణం. వర్ణయతి వర్ణం. వర్ణస్తుతౌ, వర్ణ్యతే = కొనియాడబడునది, వర్ణము, వర్ణయతి = కొనియాడునది, వర్ణము = అక్షరము. అనేక వర్ణం = సంకల్పాత్మక ములును, వైఖరీవాక్కులును, వ్రాయునక్షరములును స్వరూపముగా కలవాడు. స్వప్రశముగాని శబ్దాత్మక మహద్ బ్రహ్మమును స్పృశించువాడు విశ్వరూపుడు. పరాపశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీ వాక్కులుగా పరిణమించువాడు విశ్వరూపుడు. అనితి శ్వసత్యనేన ఆననం. అనప్రాణనే. అనేన = దీనిచే, అనితి = శ్వసతి = బ్రతుకుదురు, కనుక, ఆననము = నోరు. తెరువబడిన నోరుగలవాడగు నీ యీశ్వరత్వముచే జీవరాశి బ్రతుకును. ద్రియతే అనయా ధృతిః, అనయా = దీనిచే, ద్రియతే = ధరింపబడును, ధృతి = ధైర్యము. శమనం శమః. శము ఉపశమే. శమనం = శమించుట, అనగా సంకల్ప ప్రవాహ మణగియుండుట శమము. దేవా! నీ యీశ్వరయోగముచూచి నాయంతరాత్మ భయపడుచున్నది. ధైర్యము, శమమును పొందలేకున్నాను.

శ్లో॥ దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వాప కాలానలసన్నిభాని ।

దిశో న జానే న లభే చ శర్మ ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥ 25

దంష్ట్రాకరాళాని, చ, తే, ముఖాని, దృష్ట్వా, ఏవ, కాల అనల సన్నిభాని,
దిశః, న, జానే, న లభే, చ, శర్మ, ప్రసీద, దేవేశ, జగన్నివాస.

టీ॥ దంష్ట్రాకరాళాని = కోటలచే భయంకరమైనవియు,
కాలానలసన్నిభాని = ప్రళయకాలాగ్నితో సమానమైనవియు అగు, తే =
నీయొక్క, ముఖాని = ముఖములను, దృష్ట్వా + ఏవ = చూచియే, దిశః =
దిక్కులను, న+జానే = తెలిసికొన లేకున్నాను, శర్మ = సుఖమును, న+లభేచ
= పొందజాలకున్నాను. దేవేశ = దేవదేవా! జగన్నివాస = ప్రపంచ
మందంతటను వ్యాపించినవాడా!, ప్రసీద = ప్రసన్నుడవగుము.

తా॥ కోటలచే భయంకరమయిన, ప్రళయకాలానల సన్నిభమయిన
నీ ముఖములను చూచి దిగ్భ్రమచెందినాను. సుఖము నొంద లేకున్నాను.
దేవదేవా! జగన్నివాసా! ప్రసన్నుడవగుము.

వి॥ విశ్వరూపునకు దంష్ట్రలు యముండని యున్నందున
భయంకరమైన కోరలు కలిగి, ప్రళయకాలాగ్ని తుల్య ముఖములున్న
నినుచూచి స్థూలసూక్ష్మ కారణ మహాకారణ దిశల నెఱుగకున్నాను.
సుఖమును పొందలేకున్నాను. దేవదేవా! జగన్నివాసా! ప్రసన్నుడవగుము.
(ప్రసన్న చేతనుడు త్వరగా బ్రహ్మము నొందును.)

శ్లో॥ అమీ చ త్వాం దృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః

సర్వే సహై వాఽవని పాలసంఘైః ।

భీష్మో ద్రోణ స్సూతపు త్రస్తథాఽసౌ

స హాస్యదీయై రపి యోధముఖ్యైః॥

26

అమీ, చ, త్వామ్, దృతరాష్ట్రస్య, పుత్రాః, సర్వే, సహ, ఏవ, అవని పాలసంఘైః,
భీష్మః, ద్రోణః, సూతపుత్రః, తథా, అసౌ, సహ, అస్యదీయైః, అపి, యోధముఖ్యైః.

శ్లో॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశన్తి దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని

కేచి ద్వీలగ్నా దశనాంతరేషు సందృశ్యంతే చూర్ణితై రుత్తమాంగైః ॥ 27

వక్త్రాణి, తే, త్వరమాణా, విశంతి, దంష్ట్రాకరాళాని, భయానకాని,
కేచిత్, విలగ్నాః, దశనాంతరేషు, సందృశ్యంతే, చూర్ణితైః, ఉత్తమాంగైః.

టీ॥ అమీ = ఈ, ధృతరాష్ట్రస్య = ధృతరాష్ట్రునియొక్క, పుత్రాః = పుత్రులును, అవనిపాలసంఘైః + సహ + ఏవ = రాజసమూహముతో కూడను, తథా = అట్లే, భీష్మః = భీష్ముడు, ద్రోణః = ద్రోణుడు, అసౌ = ఈ, సూతపుత్రః = సూతపుత్రుడు, అస్మదీయైః = మనవారైన, యోధముఖ్యైః + సహ + అపి = యోధా గ్రేసరులతో కూడను, త్వరమాణాః = తొందరపడుచున్నవారై, దంష్ట్రాకరాళాని = కోటలతో వెఱపుపుట్టించునట్టి, భయానకాని = భయంకరమయినవియు అగు, తే = నీయొక్క, వక్త్రాణి = ముఖములందు, విశంతి = ప్రవేశించు చున్నారు. కేచిత్ = కొందఱు, దశనాంతరేషు = పండ్లమధ్యమున, విలగ్నాః = చిక్కుకొన్నవారై, చూర్ణితైః = పిండిపిండిగా చేయబడిన, ఉత్తమాంగైః = శిరస్సులతోడను, సందృశ్యంతే = కనబడుచున్నారు.

తా॥ ఈ ధృతరాష్ట్ర పుత్రులు, రాజసంఘము, భీష్మ ద్రోణ కర్ణులు, యోధులు వీరందఱును భయంకరములగు నీ ముఖములందు ప్రవేశించుచున్నారు. కొందఱు నీ దంత మధ్యమున చిక్కుకొనినందున వారి శిరస్సులు పిండి పిండి యగుచున్నవి.

వి॥ దుర్యోధనుడు మనస్సు; ఇతని తమ్ములు సంకల్పములు; భీష్మాదులను ప్రథమాధ్యాయమున వివరించినాను. ఈ వృత్తులన్నియు విశ్వరూపుడగు నీశ్వరుని యందు లయమగుచున్నవని యర్థము. మలిన జీవసంబంధ వృత్తులగు మనస్సు మొదలైనవియును, అవతి ప్రజాః, ప్రజాః = ప్రజలను, అవతి = రక్షించునది, అన్యతే నృపైర్యాఅవనిః, నృపైః = రాజులచే, అన్యతే = రక్షింపబడునది, అవని = భూమి, అన్నమయ కోశమే

పృథివీస్థానము. పృథివీస్థానమున మోహవృత్తులే అన్నయయకోశ పాలకులు. ఇట్టి మోహవృత్తులను ధర్మమోక్షవృత్తులగు ద్రోణభీష్ములును. సూతే రథాదికమితి సూతః. రథాదికం = రథాదులను, సూతే = చేయువాడు షూజ్ ప్రాణి ప్రసవే. సువతిప్రేరయతీతి సూతః, షూప్రేరణే, సువతి = ప్రేరయతి = ప్రేరేపించువాడు, ఇతి, సూతుడు. అశ్వములనబడు నింద్రియముల ప్రేరేపించు వాడు సూతుడు = సారథి, ఆకాశస్థానము నందలి శ్రోత్రేంద్రియమే సూతుడు, వినికిడిచే కల్గు పరిణామమగు కర్ణుడును, మోహసోఽహములలో, పాల్గొనిన యుద్ధవీరులగు నజ్ఞాన సుజ్ఞాన వృత్తులును, కోఱలచే భయంకరమగు నీ విశ్వరూప వక్త్రములందు ప్రవేశించి లీనమగుచున్నారు. కొందఱు బహిర్ముఖ వృత్తుల పాలిటి మృత్యువైన యంతర్ముఖ వృత్తి యనబడు కోఱలమధ్య నలిసలిగా చేయబడిన శిరస్సు కలవారై జగద్రూపుడవగు నీలో కనబడుచున్నారు.

శ్లో॥ యథా నదీనాం బహవోఽంబు వేగా సముద్ర మే వాభిముఖా ద్రవంతి ।

తథా త వామీ నరలోక వీరాః విశంతి వక్త్రాణ్యభి విజ్వలంతి ॥ 28

యథా, నదీనామ్, బహవః, అంబువేగాః, సముద్రమ్, ఏవ, అభిముఖాః, ద్రవంతి, తథా, తవ, అమీ, నరలోక వీరాః, విశంతి, వక్త్రాణి, అభివిజ్వలంతి.

టీ॥ నదీనాం = నదులయొక్క, బహవః = అనేకములైన, అంబువేగాః = జలప్రవాహములు, యథా = ఏ ప్రకారముగా, సముద్రం + ఏవ = సముద్రము, అభిముఖాః = వైపుకి, ద్రవంతి = పాటు చున్నవో, తథా = అట్లే, అమీ = ఈ, నరలోకవీరాః = రాజశ్రేష్టులు, తే = నీయొక్క, అభివిజ్వలంతి = ప్రజ్వలించుచున్న, వక్త్రాణి = ముఖములందు, విశంతి = ప్రవేశించు చున్నారు.

తా॥ నదీ ప్రవాహములు సముద్రమున కభిముఖముగా ప్రవహించినట్లు రాజవీరులందఱు ప్రజ్వలించుచున్న నీ ముఖములందు ప్రవేశించుచున్నారు.

వి॥ నదతీతి నదీ, ఇద అవ్యక్తేశభే, నదతి = మ్రోయునది, ఇతి, నదీ = నది. అంబతే అంబు అబిరబిలబిశబ్దే, అంబతే = ప్రవహించునప్పుడు, ధ్వనియుక్తమై యుండునది, అంబు = నీరు. సమ్యగునక్తితి సముద్రః, ఉదీక్షేదనే, సమ్యక్ = లెస్సగా, ఉనక్తి = క్షేదము నొందునది, ఇతి, సముద్రః = సముద్రము. సమంతాన్ముదం రాతీతి సముద్రః, రాదానే, సమంతాత్ = అంతట, ముదం = సంతోషమును, రాతి = ఇచ్చునది; ఇతి, సముద్రము, ముద్రయా సహిత స్సముద్రః, ముద్రయా = ఈశ్వరాజ్ఞతో, సహితః = కూడుకొన్నది, సముద్రము.

**శ్లో॥ యథాప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగాఃవిశన్తినాశాయ సమృద్ధవేగాః ।
తథైవ నాశాయ విశన్తి లోకాస్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ॥ 29**

యథా, ప్రదీప్తమ్, జ్వలనమ్, పతంగాః, విశంతి, నాశాయ, సమృద్ధవేగాః,
తథా, ఏవ, నాశాయ, విశంతి, లోకాః, తవ, అపి, వక్త్రాణి, సమృద్ధవేగాః.

టీ॥ పతంగాః = మిడుతలు, ప్రదీప్తం = మండుచున్న, జ్వలనం = అగ్నిని, సమృద్ధవేగాః = అతివేగముగలవై, యతా = ఏ ప్రకారమున, నాశాయ = నాశమును కొఱకు, విశంతి = ప్రవేశించు చున్నవో, తథైవ = ఆ రీతిగానే, లోకాః + అపి = లోక సమూహములును, సమృద్ధవేగాః = సంపూర్ణమైన వేగముతో, తవ = నీయొక్క, వక్త్రాణి = ముఖములందు, నాశాయ = నాశముకొఱకు, విశంతి = ప్రవేశించుచున్నవి.

తా॥ మిడుతలు తమ వినాశమునకై అగ్నిలో నెట్లు పడుచున్నవో, జన సమూహములు తమ వినాశమునకై అత్యంత వేగముతో నీ ముఖములందు ప్రవేశించు చున్నవి.

వి॥ జ్వలతీతి జ్వలనః, జ్వలదీప్తో, జ్వలతి = జ్వలించువాడు, ఇతి, జ్వలనుడు = అగ్ని, పతతీతి పతంగాః, పత్కోగతౌ, పతతి = పోవునది, ఇతి, పతంగము = మిడుత. తమ వినాశము నెఱుగక మిడుతలగ్నిని

ప్రవేశించునట్లు స్థూలశరీరములనబడు లోకములు తమ వినాశము నెఱుగక సర్వరూపివగు నీ పరాపశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీవాక్కులందు ప్రవేశించి లయమగు చున్నవి. నీయందు లయమైనచో మోక్షము నొందును. నీ వాక్కులందు మునిగి లయమైనచో మరల వచ్చుచు పోవుచుండును.

శ్లో॥ లేలిహ్యసే గ్రసమాన సమంతాత్

లోకాన్ సమగ్రా న్వదనైర్జ్వలద్భిః ।

తేజోభిరాపూర్య జగత్సమగ్రం

భాసస్తవోగ్రాః ప్రతపంతి విష్ణో! ॥

30

లేలిహ్యసే, గ్రసమానః, సమంతాత్, లోకాన్, సమగ్రాన్, వదనైః, జ్వలద్భిః, తేజోభిః, ఆపూర్య, జగత్, సమగ్రమ్, భాసః, తవ, ఉగ్రాః, ప్రతపంతి, విష్ణో.

టీ॥ విష్ణో! = ఓ సర్వవ్యాపకా! జ్వలద్భిః = మండుచున్న, వదనైః = నోరుల చేత, సమంతాత్ = అన్నివైపులను, సమగ్రాన్ = సంపూర్ణమైన, లోకాన్ = లోకములను, గ్రసమానః = మ్రింగుచు, లేలిహ్యసే = ఆస్వాదించుచున్నావు. తవ = నీయొక్క, ఉగ్రాః = భయంకరమైన, భాసః = కాంతులు, సమగ్రం = సంపూర్ణమైన, జగత్ = జగత్తును, తేజోభిః = కాంతులచేత, ఆపూర్య = నింపి, ప్రతపంతి = తపింపజేయుచున్నవి.

తా॥ సర్వవ్యాపకా! ప్రజ్వలించుచున్న నోరులచే లోకముల నన్నిటిని మ్రింగుచున్నావు. భయంకరమగు నీ కాంతులు జగత్తును కాంతులచే నింపి తపింపజేయుచున్నవి.

వి॥ సర్వవ్యాపకా! పరాపశ్యంతి మధ్యమావైఖరీ వాక్కులగు నీ వదనములు ప్రజ్వరిల్లు చున్నవి. ఇట్టి నీ వాక్కులు లోకములను మ్రింగుచున్నవి. అంతేగాక యన్నివైపుల నాస్వాదించుచున్నవి. జగము నంతటిని నీ కాంతులు నింపి సమస్తమును తపింపజేయుచు మార్పు నొందించుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూపో నమోఽస్తు తే దేవవర! ప్రసీద ।

విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాధ్యం న హి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్ ॥ 31

ఆఖ్యాహి, మే, కః, భవాన్, ఉగ్రరూపః, నమః, అస్తు, తే, దేవవర, ప్రసీద,
విజ్ఞాతుమ్, ఇచ్ఛామి, భవంతమ్, ఆద్యమ్, న, హి, ప్రజానామి, తవ, ప్రవృత్తిమ్.

టీ॥ దేవవర = దేవరశ్రేష్ఠా! ఉగ్రరూపః = భయంకరాకారుడవైన.
భవాన్ = నీవు; కః = ఎవరో, మే = నాకు, ఆఖ్యాహి = చెప్పుము, తే =
నీ కొఱకు, నమః+ అస్తు = నమస్కారమగుగాక, ప్రసీద = ప్రసన్నుడవగుము,
ఆద్యం = మూలకారణుడవైన, భవంతం = నిన్ను, విజ్ఞాతుం =
తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను, తవ = నీయొక్క, ప్రవృత్తిం =
ప్రవర్తనమును, న+ప్రజా నామి + హి = తెలిసికొనలేకున్నాను గదా!

తా॥ దేవా! భయంకరుడవగు నీ వెవరివో చెప్పుము. నీకు
నమస్కారము. ప్రసన్నుడవగుము. మూలకారణుడవైన నిన్ను తెలిసికొనుటకై
కుతూహలపడుచున్నాను. నీ ప్రవర్తన మెట్టిదో నాకు తెలియదు.

వి॥ నీలో నేనెంతెంత లీనమగుదునో అంతంత దేవత్వము లభించు
చుండును. నీ తేజస్సును పొందక బాహ్య ప్రవృత్తులైనవారు తమ
దేవత్వమును పోగొట్టుకొనెదరు, మనుజులు సహితము బ్రహ్మనిష్ఠయందు
గొప్పగా నిలిచిరేని దేవత్వము నొందుదురు. మహాత్ములు సహితము
బహిర్ముఖ వృత్తులలోపడి నీయందు లీనము కానిచో వారి గొప్పతనమును
నష్టపడుచుందురు. కనుక నీవు దేవతలకుగూడ దేవుడవగుటచే దేవదేవుడని
వేదము పలుకుచుండును.

సర్వమును నీ చైతన్యముచే చలించి మార్పు నొందుచు తుదకు
లయమగుటచే నీవు భయంకరుడవు. నీవెవరివో యందఱకు తెలియదు.
జీవత్వమునకు ప్రయత్నింపక యంతర్ముఖవృత్తితో నిన్ను పొందుటే నీకు
నమస్కారము చేసినట్లగును. అట్టి వారెప్పుడు గురుకీలులో కూర్చున్నను

నీయందు లీనమగునట్టి ప్రసన్నవృత్తిని ప్రసాదించుచున్నావు. సృష్టి స్థితిలయ తిరోధానానుగ్రహ కర్తలగు బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర, ఈశ్వర సదాశివులకు నీవు మూలపురుషుడగుటచే నీవాద్యుడవు. సర్వులును నిన్ను తెలియగోరు చున్నారు. నీలో లీనమైన స్థితి ననుభవించిన వారు కూడ జ్ఞేయమగుటకు సంతర్ముఖవృత్తిని సంపాదించుకొనవలసి యున్నది. నిన్ను సమీపించినవారు నీలోనే లీనమై, సాక్షిత్వమునే కోలుపోదురు. గనుక నీ ప్రవర్తనమును నీవే యెఱుఁగుదువు గాని యితరు లెఱుగరు.

శ్రీ భగవానువాచ - శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో లోకాన్సహ హర్తమిహ ప్రవృత్తః ।

ఋతేపి త్వాం న భవిష్యంతి సర్వే యేఽవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః॥ 32

కాలః, అస్మి, లోకక్షయకృత్, ప్రవృద్ధః, లోకాన్, సహహర్తమ్, ఇహ, ప్రవృత్తః,
ఋతే, అపి, త్వామ్, న, భవిష్యంతి, సర్వే, యే, అవస్థితాః, ప్రత్యనీకేషు, యోధాః.

టీ॥ లోకక్షయకృత్ = లోకనాశముచేయుచున్న, ప్రవృద్ధః = లెస్సగా వృద్ధి బొందుచున్న, కాలః = కాలస్వరూపుడను, అస్మి = అయివున్నాను. ఇహ = ఇచ్చట, లోకాన్ = లోకములను, సహహర్తం = సంహరించుటకు, ప్రవృత్తః = ప్రవర్తించినవాడను, యే = ఏ, యోధాః = యోధులు, ప్రత్యనీకేషు = ప్రతికూల సైన్యములందు, అవస్థితాః = ఉన్నారో, సర్వే = వారందఱు, త్వాం + ఋతౌ + అపి = నిన్ను వినాయైనను (నీవు లేక పోయినను, నీవు చంపకపోయినను) న + భవిష్యంతి = ఉండరు.

తా॥ నేను లోకనాశనకారియైనట్టియు, లెస్సగావృద్ధి నొందినట్టియు కాలమునై యున్నాను. ఇచ్చట ప్రజాసమూహ సంహారమునకై ప్రవర్తించి యున్నాను. ప్రతికూల సైన్యమున నున్న వారందఱును నీవు చంపక విడిచిపెట్టినను, నికముందుండబోరు.

వి॥ శబల బ్రహ్మ స్వరూపమున మహాకారణమునందు కాలము వంటి హంసస్వరూపమున లోకములనబడు స్థూలములనన్నింటిని వినాశము నొందించుచు, చిదాభాస స్వరూపమున వృద్ధి నొందించుచునున్న కాల స్వరూపుండనగు నేను, శబల బ్రహ్మమగు నాయందలి మాయలోనున్న రజస్సత్వతమో గుణములచే జననవృద్ధి లయములచేయుచు, త్రిగుణ సామ్యములచే తురీయమును నిరామయత్వమును గలిగించుచు, గుణాతీత తత్వమున నాయందే సమర సైక్యము నొందించుచు జీవరాశిని క్రీడింప జేయుచున్నాను. బ్రహ్మమునందు లీనమగుటకనుకూల వృత్తులుగాని, ప్రతికూలములగు బహిర్ముఖ వృత్తులుగాని యధిష్ఠాన బ్రహ్మమగు నాయందధ్యస్తములే. నేనే వీటికన్నిటికి అధికరణమును, అధిష్ఠానమును నగుచున్నందున నాయందే యివి యన్నియు నున్నవి. జ్ఞాన యుద్ధమున జీవుడు వీని నత్యంత లయ నివృత్తి చేయకున్నను అద్ధమునందలి ప్రతిబింబములవలె నివి లేనేలేవని నిశ్చయించుకొను మర్జన.

శ్లో॥ తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ

జిత్యా శత్రూన్ భుంక్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్ ।

మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ

నిమిత్త మాత్రం భవ సవ్యసాచిన్ !

33

తస్మాత్, త్వమ్, ఉత్తిష్ఠ, యశః, లభస్వ, జిత్యా, శత్రూన్, భుంక్ష్వ, రాజ్యమ్, సమృద్ధమ్, మయా, ఏవ, ఏతే, నిహతాః, పూర్వమ్, ఏవ, నిమిత్త మాత్రమ్, భవ, సవ్యసాచిన్.

టీ॥ తస్మాత్ = అందువలన, త్వం = నీవు, ఉత్తిష్ఠ = లేము, శత్రూన్ శత్రువులను, జిత్యా = జయించి, యశః = కీర్తిని, లభస్వ = పొందుము, సమృద్ధం = సంపూర్ణమైన, రాజ్యం = రాజ్యమును, భుంక్ష్వ = అనుభవింపుము, ఏతే = వీరు, మయా + ఏవ = నా చేతనే. పూర్వమేవ = మునుపే, నిహతాః = చంపబడిరి, సవ్యసాచిన్ = అర్జునా! నిమిత్తమాత్రం = కారణమాత్రుడవు. భవ = అగుము.

తా॥ కనుక నీవు లెమ్ము! శత్రువులను జయించి కీర్తిని పొందుము. సంపూర్ణమైన రాజ్యము ననుభవింపుము. వీరందఱిని ముందే నేను చంపినాను. నీవు ఊరక నిమిత్తమాత్రుడవు కమ్ము!

వి॥ అప్పు తే దిశ ఇతి యశః. అశూన్యప్తా, దిశః = దిక్కులను, అశ్నుతే = వ్యాపించునది, ఇతి, యశస్సు = కీర్తి, శాదయతీతి శత్రుః, శద శాతనే, శాదయతి = కృశముగా చేయువాడు, ఇతి. శత్రువు, రాజ్యః కర్మభావః రాజ్యం, రాజ్యః = రాజుయొక్క, కర్మ = పనియొక్క, భావ = భావము, రాజ్యం, రాజతే రాట్, రాజతే = ప్రకాశించువాడు, రాట్ = రాజు, సూయతే యజ్ఞ సూత్రమత్రేతి సవ్యం, షుఞ్ అభిషవే, అత్ర = దీనియందు, యజ్ఞ సూత్రం, సూయతే = తడుపబడును ఇతి, సవ్యము, 'తిర్యగర్థే సాచి తిరోఽపి' సాచి, తిరః, ఈ రెండును తిర్యక్ = అడ్డముగా, అనుఅర్థే = అర్థమునందనువర్తించును, సవ్యసాచి = ఎడమచేతితోకూడ అడ్డముగా బాణముల వేయు అర్జునుడు సవ్యసాచి, నీవు నిరాశను వదలి యుత్సాహముతో లెమ్ము! బ్రహ్మనిష్ఠసిద్ధికి వ్యతిరేకములైన సుకృత దుష్కృత శత్రువులను గురుసూటిలో శ్రద్ధగా నిలిచి గెలుపుము. సంపూర్ణముగా స్వారాజ్యము ననుభవింపుము.

స్వ = విషయము, స్వరాట్ = విషయమైన బ్రహ్మమును బ్రకాశింపజేయు సంతర్ముఖ వృత్తి స్వరాట్, స్వారాజ్యము = అంతర్ముఖ వృత్తిచేగూడిన బ్రహ్మనందము, సంపూర్ణ బ్రహ్మనందము ననుభవింపుము. నిన్ను కృపింపచేయు కామాది శత్రువర్గము సూక్ష్మశరీరోద్భవములు. సూక్ష్మ శరీరమెప్పటికిని జడమే. నీ ప్రయత్నమునకు ముందే యివి జడములు. నీకు వీని భయమేలేదు, నీయందు నీవు నిస్సంశయముగా నిలుపుము. సంకల్పజ కామాదులు జడములై నశించును. జడములు కనుక నశించినవానితో తుల్యమే. నిమేద్యత ఇతి నిమిత్తం. ఇమిదా స్నేహనే, నిమేద్యతే = కూడుకొని యుండునది. ఇతి, నిమిత్తము. 'వేధ్యం లక్ష్యం

శరవ్యంచ నిమిత్తంచ సమం విదుః' వేద్యము, లక్ష్యము, శరవ్యము, నిమిత్తము ఈనాలుగును, 'గుఱి' అనెడు నర్థము నిచ్చును. కనుక గుఱితో మాత్రముండువాడవు కమ్ము! స్వారాజ్య పట్టాభిషేకము నొందుదువు.

శ్లో॥ ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ

కర్ణం తథాఽన్యో నపి యోధవీరాన్ ।

మయా హతాన్ త్వం జహి మా వృధిష్ఠాః

యుధ్యస్వ జేతాన్ సి రణే సపత్నాన్ ॥

34

ద్రోణమ్, చ, భీష్మమ్, చ, జయద్రథమ్, చ, కర్ణమ్, తథా, అన్యోన్, అపి, యోధవీరాన్, మయా, హతాన్, త్వమ్, జహి, మా, వృధిష్ఠాః, యుధ్యస్వ, జేతాసి, రణే, సపత్నాన్.

టీ॥ మయా = నాచేత, హతాన్ = చంపబడిన, ద్రోణం చ = ద్రోణుని, భీష్మం చ = భీష్ముని, జయద్రథం చ = సైంధవుని, కర్ణం = కర్ణుని, తథా = అట్లే, అన్యోన్ = ఇతరులయిన, యోధవీరాన్ = యుద్ధవీరులను, త్వం = నీవు, జహి = చంపుము; మావృధిష్ఠాః = విచారపడకుము, యుధ్యస్వ = యుద్ధమొనర్చుము, రణే = రణమునందు, సపత్నాన్ = శత్రువులను, జేతాసి = జయింపగలవు.

తా॥ నే నింతకుముందే చంపినట్టి ద్రోణ భీష్మ సైంధవ కర్ణాది యోధులను నీవు చంపుము. ముందువెనుకల చూడక యుద్ధముజేసి శత్రువుల జయింపుము.

వి॥ రమంతేఽత్రరథః, రముక్రీడాయాం, అత్ర = దీనియందు, రమంతే = క్రీడింతురు, కనుక. రథః = రథము, జయము నిచ్చెడు రథముగలవాడు జయద్రథుడు. అన్నమయకోశ స్థానమగు పృథివీ స్థానమే రథము. సోఽహం భావమున జయము నొందించు పృథివీ స్థానముగలవాడు జయద్రథుడు. జయము నిచ్చెడు స్థితియగు జయద్రథుడే అభిమన్యు మరణ కారకుడు.

సపత్నీవ దుఃఖ హేతుత్వాత్ సపత్నః, సపత్ని+ఇవ = సపతివలె, దుఃఖ హేతుత్వాత్ = దుఃఖకారణమగుటవలన, సపత్నః = శత్రువు, మోక్షమార్గమునకు వక్రమార్గమును కుటిలత్వముతో జూపు శిష్యవంచక బుద్ధియనబడు ద్రోణుని, మోక్షమనెడు భీష్ముని, మోక్షమును గూడ భ్రాంతియే యని విదనాడి బ్రహ్మమే తానుగావలెను. అహంకారమును సైంధవుని, వినికిడిచే ప్రేరేపించు సూతపుత్రుడగు కర్ణుని, వీరినేగాక యితర దుర్యోధన పక్షస్థలనందఱిని నేనింతకుముందే జడముగా నిర్మించినాను. పొరబాటుచే చైతన్యవంతులని భావించి వీరిని గెల్చుట కష్టమని తలంచినావు. జడములయినందున శవతుల్యులే. ధైర్యముగా చంపుము. భయకారణములే లేవు. జ్ఞానయుద్ధ మొనర్చుము. గుఱి తప్పవద్దు. ఏమటుపాటుచే గుఱిని దప్పవద్దు. శత్రువుల జయించియే తీరుదువు.

సంజయ ఉవాచ :- సంజయుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ ఏత శ్రుత్వా వచనం కేశవస్య కృతాంజలి ర్వేపమానః కిరీటీ ।

నమస్కృత్వా భూయ ఏవాహ కృష్ణం సగద్గదం భీత భీతః ప్రణమ్య ॥ 35

ఏతత్, శ్రుత్వా, వచనమ్, కేశవస్య, కృత అంజలిః, వేపమానః, కిరీటీ, నమస్కృత్వా, భూయః, ఏవ, ఆహ, కృష్ణమ్, సగద్గదమ్, భీత భీతః, ప్రణమ్య.

టీ॥ కిరీటీ = అర్జునుడు, కేశవస్య = కృష్ణునియొక్క, ఏతత్ = ఈ, వచనం = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, కృతాంజలిః = దోసిలోగ్గినవాడును, వేపమానః = వణుకుచున్నవాడునునై, నమస్కృత్వా = నమస్కరించి, ప్రణమ్య = వినమ్రుడై, భీతభీతః = మిగుల భయపడుచు, సగద్గదం = గద్గదస్వరముతో, భూయః + ఏవ = మరల, ఆహ = చెప్పెను.

తా॥ కృష్ణుడు బోధించిన బోధను విని అర్జునుడు అంజలి బద్దుడయి మిగుల భయపడుచు గద్గదస్వరముతో నిట్లు పలికెను.

అర్జున ఉవాచ:- అర్జునుడు చెప్పెను:

శ్లో॥ స్థానే హృషీకేశ ! తవ ప్రకీర్త్యా
జగత్ప్రహృష్య త్యనురజ్యతే చ ! ।
రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి
సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధ సంఘాః ॥

36

స్థానే, హృషీకేశ, తవ, ప్రకీర్త్యా, జగత్, ప్రహృష్యతి, అనురజ్యతే, చ,
రక్షాంసి, భీతాని, దిశః, ద్రవంతి, సర్వే, నమస్యంతి, చ, సిద్ధసంఘాః

టీ॥ హృషీకేశ = కృష్ణా! తవ = నీయొక్క, ప్రకీర్త్యా =
మహాత్ముచేతను, జగత్ = ప్రపంచము, ప్రహృష్యతి = సంతసించుచున్నది,
అనురజ్యతే చ = అనురాగము నొందుచున్నది. రక్షాంసి = రాక్షసులు,
భీతాని = భయపడిన వారై, దిశః = దిక్కులనుగూర్చి, ద్రవంతి =
పరుగెత్తుచున్నారు, సర్వే = సమస్తమైన, సిద్ధసంఘాః = సిద్ధసంఘములు,
నమస్యంతి చ = నమస్కారములు చేయుచున్నవి.

తా॥ కృష్ణా! నీ మహాత్ముచేత జగత్తు సంతోషమును, అనురాగమును
పొందుచున్నది. రాక్షసులు భయపడి దిక్కులనుగూర్చి పరుగెత్తుచున్నారు.
సిద్ధసంఘములన్నియు నమస్కరించుచున్నవి. ఇట్లగుట న్యాయమైనదే.

వి॥ కీర్త్యత ఇతి కీర్తిః, కృతసంశబ్దనే, కీర్త్యతే = కీర్తింపబడునది,
ఇతి, కీర్తి, గచ్ఛతీతి జగత్ గమ్ గతౌ, గచ్ఛతి = పోవునది, ఇతి, జగత్ =
జంగమము, లోకము, దేవా! నీవు బ్రహ్మానందస్వరూపుడవు, విషయేచ్ఛ
గలిగినపుడది లభించువఱకు విక్షేపముండును. విక్షేపముచే నేర్పడిన
యావరణముచే నీ స్వరూపము మఱుగుపడి యానందమే గోచరింపదు.
విషయ ప్రాప్తిచే విక్షేపమణగి యావరణ భంగము కొంతయైనది. నీవు
ఆనందముగా ననుభవమునకు వచ్చుచున్నావు. ఈ స్వల్పానందముచే
లోకములోని జంగమములు సంతోషించుచున్నవి. ఇంక అంగుఱువృత్తి

గలిగినప్పటి బ్రహ్మానందము ననుభవించెడు జంగమముల సంతోషమునకు మేరయే యుండదు. ఏ వస్తువు నుండి మనకు మేలుగల్గుచున్నదో యా వస్తువుపై రాగముండును. సకలమేలుల స్వభావమైన బ్రహ్మానందమే నీవు. సదా ప్రాప్తించిన నీకంటె అనురాగవస్తువు మఱియొక్కటి లేనేలేదు.

రక్షత్యాత్మాన మేవేతి రక్షన్, రక్షపాలనే, ఆత్మానం + ఏవ = తనను మాత్రమే, రక్షతి = రక్షించుకొనువాడు, ఇతి, రక్షన్, రక్ష్యంతే ఏభ్యో రక్షాంసి, రక్షపాలనే, ఏభ్యః = వీరినుండి, రక్ష్యంతే = రక్షింపబడును. కనుక రక్షులు. రక్షసులనబడు తామసవృత్తులు భయపడి స్థూల సూక్ష్మకారణ మహాకారణములనెదు దిశలవైపు పరుగెత్తుచున్నవి. కాని దిక్కులకు దిక్కెన నీవే దిక్కులకు నాధారముగనున్నావు. సిద్ధి నొందిన మహాత్ములు నిన్ను బొందుట కొరకే నిశ్చయించుకొన్నారు. తమ జీవత్వమును వృద్ధి నొందించుకొనక బ్రహ్మత్వమునకే పాటుపడుచున్నారు.

**శ్లో॥ కస్మాచ్ఛ తే న నమేరన్ మహాత్మన్ గరీయసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికరైః ।
అనంత దేవేశ జగన్నివాస త్వమక్షరం సదసత్తత్పరం యత్ ॥ 37**

కస్మాత్, చ, తే, న, నమేరన్, మహాత్మన్, గరీయసే, బ్రహ్మణః, అపి, ఆదికరైః, అనంత, దేవేశ, జగత్ నివాస, త్వమ్, అక్షరమ్, సత్, అసత్, తత్ పరమ్, యత్.

టీ॥ మహాత్మన్ = కృష్ణా ! అనంత = అంతములేనివాడా, దేవేశ = దేవ దేవ! జగన్నివాస = ప్రపంచమున వ్యాపించినవాడా! యత్ = ఏది, సత్ = వ్యావహారికమున నున్నట్టి స్థూలమునకంటెను, అసత్ = పారమార్థికమున లేనట్టి సూక్ష్మ శరీరమున కంటెను, పరం = వేరైనదో, తత్ = ఆ, అక్షరం = నాశరహితమైన బ్రహ్మము, త్వం = నీవు; (అసి = అయివున్నావు), బ్రహ్మణః+అపి = బ్రహ్మకంటెగూడ, ఆదికరైః = మూలకర్తవును, గరీయసే = గొప్పవాడవునైన, తే = నీ కొఱకు, కస్మాత్ = ఏల, న+నమేరన్ = నమస్కరింపకుందురు.

తా॥ కృష్ణా ! వ్యావహారికమునందు సత్యమని తోచునట్టి సత్తనబడు స్థూల ప్రపంచమునకంటెను, పారమార్థికమునం దసత్యమని అనుభవ పూర్వకముగా తెలియునట్టి అసత్తనబడు వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మక సూక్ష్మ శరీరమునకంటెను ఏది వేటైయున్నదో, ఆ శాశ్వతమైన బ్రహ్మమే నీవైయున్నావు. సృష్టికర్తయగు మహాసంకల్ప స్వరూపియైన బ్రహ్మకుగూడ మూలకర్తవును, ఇతనికంటె గొప్ప వాడవునునైన నీకొఱకు సర్వలును నమస్కరించియే తీరుదురు. నమస్కరింపని వారెవరును నుండరు.

వి॥ “యత్సదసత్పరం తత్త్వం”. యత్ = ఏదైతే, సత్ = వ్యావహారికము గ నున్నట్టి స్థూలమున కంటెను, అసత్ = పారమార్థికముగా లేనట్టి ప్రాతిభాసికసూక్ష్మ శరీరమున కంటెను, పరం = వేటైనదో, తత్ = అది, అహం = నేను, స్థూలజగమగు నీశ్వరసృష్టియైన వ్యావహారిక జగముకంటెను, ప్రాతిభాసికమగు జీవసృష్టియగు మిథ్యాజగము కంటెను వేఱుగానుండెడు పారమార్థికపన్నవగు ప్రత్యగాత్మ్య పరమాత్మల యేకత్వమైన బ్రహ్మమేనీవు. ఆ బ్రహ్మమే దెలిసికొని, నిన్నుగూర్చి నీవు అని పిలుచునపుడు బ్రహ్మమనియే నిన్నుగాతలంతును. నీవు సర్వవ్యాపివి కనుక నీవంతట నిండియున్నావు. జగమంతయు నీ నివాసస్థలమే. జగమునందు నీవులేని స్థలము సూదిమొనంత కూడ లేదు. కనుక జగన్నివాసుడవు నీవు. దేవతలకు దేవత్వమునిచ్చు ప్రభువును నీవే, నాశనములేనివాడవు, సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మకంటె ననుగ్రహకర్తయగు సదాశివబ్రహ్మమును నీవే, సర్వమునకు జైత్రస్యము నిచ్చువాడవు కనుక, నీవేసర్వమున కంటెను గొప్పవాడవు, కావున నీకెందుకు నమస్కరింప కుందురు? అందఱకును వందనీయుడవు నీవే.

శ్లో॥ త్వ మాదిదేవః పురుషః పురాణ స్త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ ।

వేత్తాసి వేద్యం చ పరం చ ధామ త్వయా తతం విశ్వ మనంతరూప ॥ 38

త్వమ్, ఆదిదేవః, పురుషః, పురాణః, త్వమ్, అస్య, విశ్వస్య, పరమ్, నిధానమ్,
వేత్తా, అసి, వేద్యమ్, చ, పరమ్, చ, ధామ, త్వయా, తతమ్, విశ్వమ్, అనంతరూప.

టీ॥ అనంతరూప = సర్వవ్యాపి గనుక అనంతరూపుడయినవాడా!
 త్వం = నీవు, ఆదిదేవః = ఆదిదేవుడవు, పురాణః = సనాతనుడవైన,
 పురుషః = పురుష స్వరూపుడవు, త్వం = నీవు, అస్య = ఈ, విశ్వస్య =
 విశ్వమునకు పరం = శ్రేష్ఠమైన, నిధానం = నిక్షేపమైనవాడవు, వేత్తా =
 సర్వజ్ఞుడవు, వేద్యం చ = తెలియదగినవాడవు. పరం చ = మోక్షమే,
 ధామ = స్థానమైన వాడవు, అసి = అగుచున్నావు, విశ్వం = ప్రపంచము,
 త్వయా = నీచేత, తతం = వ్యాపింపబడియున్నది.

తా॥ కృష్ణా! నీవాదిదేవుడవు. అమితరూపములు గలవాడవు. సనాతన
 పురుషుడవు. ఈ ప్రపంచమునకు నిక్షేపమైనవాడవు. సర్వజ్ఞుడవు, తెలియ
 దగినవాడవు. మోక్షమే స్థానమయినవాడవు. నీ చేతనే ప్రపంచము వ్యాపింప
 బడియున్నది.

వి॥ దేశ కాలావస్థవస్తు కృత పరిచ్ఛేదములు లేని యనంతరూపా!
 నీవాది దేవుడవు. క్షరాక్షరపురుషులకు వేఱైన పురాణపురుషోత్తముడవు.
 నిక్షేప మున్నవాడెట్లు ధీరత్వముగ నుండునో జగమునకు నీవు నిక్షేపమువలె
 నున్నావు. కనుక జగము జీవించియున్నది. సర్వసాక్షివి. సర్వము లీనమైనను
 నీవున్నావు. తెలియదగిన వస్తువు నీవే. మోక్షము స్థానముగా గలవాడవు
 నీవే. విశ్వమంతయు నీచే వ్యాపింపబడినది. నీ సన్నిధికి వచ్చుచుండగా
 విశ్వము లీనమగుచుండును. బహిర్ముఖమగుచుండగా జగము వ్యాపకమగు
 చుండును.

శ్లో॥ వాయుర్వయోఽగ్ని ర్వరుణ శ్శశాంకః
 ప్రజాపతి స్త్వం ప్రపితామహశ్చ ।
 నమో నమస్తేఽస్తు సహస్రకృత్వః
 పునశ్చ భూయోఽపి నమో నమస్తే ॥

వాయుః, యమః, అగ్నిః, వరుణః, శశాంకః, ప్రజాపతిః, త్వష్ట, ప్రపితామహః, చ, నమః, నమః, తే, అస్తు, సుహస్రకృత్వః, పునః, చ, భూయః, అపి, నమః, నమః, తే.

టీ॥ త్వం = నీవు, వాయుః = వాయువు, యమః = యముడవు
అగ్నిః = అగ్నివి, వరుణః = వరుణుడవు, శశాంకః = చంద్రుడవు, ప్రజాపతిః
= ప్రజాపతివి, ప్రపితా మహః = ప్రపితామహుడవు, తే = నీ కొఱకు,
సుహస్రకృత్వః = వేయిసారులు, నమోనమః = నమస్కారములు, అస్తు =
అగుగాక, పునః + చ = మఱలను, భూయః + అపి = మఱలను, తే =
నీకొఱకు, నమోనమః = నమస్కారములు.

తా॥ వాయు యమాగ్ని వరుణ చంద్ర ప్రజాపతులును ప్రపితామహు
డవును నీవైయున్నావు. నీకొఱకు పునః పునః ప్రణామములు.

వి॥ వాతీతి వాయుః, వాగతి గంధనయోః. వాతి = విసిరెడువాడు,
ఇతి, వాయువు, శబలబ్రహ్మరూపమున మహాకారణమున విసిరెడువాడు.
యమయతీతి యమః. యము ఉపరమే, యమయతి = దండించువాడు,
ఇతి, యముడు. శ్వాసరూపముచే వాయువు నపహరించి మరణదండన
విధించు నతడు యముడు. అగతి కుటిలం ఊర్ధ్వంవా గచ్ఛతీత్యగ్నిః.
కుటిలం = వక్రముగనైనను, ఊర్ధ్వంవా = ఊర్ధ్వముగనైనను, గచ్ఛతి =
జ్వలించునతడు అగ్ని, అవ్యక్తతత్త్వ రూపముచే కారణమున నుండి ఇటు
కుటిలముగా సంకల్పాత్మకముగను, అటు నూర్ధ్వముగా దురీయ
మార్గముననైన జ్వలించునతడగ్ని.

వృణోతి వరానముంలోక ఇతి వరుణః. వృజ్ వరణే, లోకః =
జనము, అముం = ఇతనిని, వరాన్ = వరములను, వృణోతి = అడుగును,
ఇతి, వరుణః = వరుణుడు. వృణోతి అరీన్ పాశైరితి వరుణః. అరీన్ =
శత్రువులను, పాశైః = పాశములచే, వృణోతి = కట్టువాడు, ఇతి, వరుణుడు,
మహత్తత్త్వరూపమున ఆపోస్థానమున భక్తులకు వరముల నిచ్చుచు,

శత్రువులను చిక్కులలో పడవేసి బంధించు శక్తి వరుణుడు. చంద్రమామనసో జాతః. అహంకార తత్త్వరూపమున మానసరూపమున నాకాశస్థానమున సంకల్పాత్మక శక్తి స్వరూపుడును, ప్రజాపతీయును, ప్రజాపతుల తండ్రియును - వీరందఱును నీవుగానే యున్నావు. నీవే యిన్ని రూపములైయున్నావు. ఇట్లు పంచస్థానము లందును నీవే యిన్ని కార్యములకును కర్తవై యున్నందున సర్వ నమస్కారములును నీకే చెందుచున్నవి. ఎన్నిసార్లు నీకు నమస్కరించినను భక్తులకు తృప్తిలేక నమస్కరించుచునే యుందురు.

**శ్లో॥ నమః పురస్తా దథ పృష్ఠతస్తే
నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ ।
అనంత వీర్యామిత విక్రమస్త్వం
సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః ॥**

40

నమః పురస్తాత్, అథ, పృష్ఠతః, తే, నమః, అస్తు, తే, సర్వతః, ఏవ, సర్వ,
అనంత వీర్య, అమిత విక్రమః, త్వమ్, సర్వమ్, సమాప్నోషి, తతః, అసి, సర్వః.

టీ॥ సర్వ = సమస్త స్వరూప! పురస్తాత్ = ముందటను, పృష్ఠతః = వెనుకను, తే = నీ కొఱకు, నమః = నమస్కారము. అథ = పిమ్మట, సర్వతః + ఏవ = అన్నివైపులను, తే = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగుగాక! త్వం = నీవు, అనంతవీర్యామితవిక్రమః = అమితమైన వీర్యమును, పరాక్రమమును గలవాడవు. సర్వం = సమస్తమును, సమాప్నోషి = వ్యాపించియున్నావు. తతః = అందువలన, సర్వం = సర్వమును, అసి = అయియున్నావు.

తా॥ సర్వరూపా! ముందువెనుకల అన్ని దిక్కులందును నున్న నీకు నమస్కారమగుగాక! గొప్ప బలపరాక్రమములుగల నీవు అంతట వ్యాపించి యున్నందున సర్వమును నీవే.

వి॥ ఓ సర్వరూపా! నా ముందును వెనుకను నీవే యున్నావు. కనుక ముందుకును వెనుకకును నమస్కృతి. పైన, క్రింద, ప్రక్కల అంతటను నీవే యున్నావు. నీవులేని పరమాణువైనను లేదు. కనుక అన్నివైపుల నీకు నమస్కారము. వీరయితం యోగ్యం వీర్యం. వీరయితం = యోగ్యం = యోగ్యమైనది, వీర్యము. వీరస్య స్వభావః వీర్యం, వీరస్య = వీరునియొక్క స్వభావము, వీర్యము. వీరస్యకర్మ వీర్యం, వీరుని కర్మ వీర్యము = సత్తువ, ప్రభావము, విశేషణ క్రమతేనేన విక్రమః. అనేన = దీనిచే, విశేషణ = విశేషముగా, క్రమతే = ఆక్రమించును. విక్రమము = అధికమైన శక్తి, అనాత్మ నతిక్రమించుటలో నమిత సామర్థ్యమును ప్రభావమును గలిగి సర్వమును నావరించి సర్వము నందుండువాడవు, సమస్తమును వ్యాపించియున్నావు. సర్వమును నీవేయై యున్నావు.

ఈశ్వరస్య భావ ఐశ్వర్యం = ఈశ్వరుని భావమైశ్వర్యము. అణుత్వం సూక్ష్మతయా యాలభ్యతే సా అణిమా. సూక్ష్మతయా = సూక్ష్మత్వముచే, యా = ఏది, లభ్యతే = లభించునో, సా = అది, అణిమా. 2. మహత్వేన మహిమా, మహత్వేన = గొప్పదనముచే, మహిమా. 3. గురుత్వేన గరిమా, గురుత్వేన = భారముచే, గరిమా. 4. లఘుత్వేన లఘిమా, లఘుత్వేన = ఉలకనచే, లఘిమా. 5. యయా ఇష్టప్రాప్తి స్సాప్రాప్తిః, యయా = దీనిచే, ఇష్టమైనది, ప్రాప్తిః = లభించునో, సా = అది, ప్రాప్తి. 6. ఇచ్ఛయా నిర్విఘ్న సంచారశక్తిర్యేన తత్ ప్రాకామ్యం, ఇచ్ఛయా = కోరినట్లు. నిర్విఘ్న = విఘ్నములేకుండ, సంచారశక్తిః, యేన = దీనిచే, నెఱవేఱునో, తత్ = అది, ప్రాకామ్యము. 7. సర్వాతిశాయిత్వ మీశత్వం, సర్వమును, అతిశాయిత్వం = అతిక్రమించుట, ఈశత్వము. 8. స్వాధీనేంద్రియత్వం వశిత్వము. స్వాధీనమైన, ఇంద్రియత్వము గల్గినచో, వశిత్వము, ఐశ్వర్యం యోగం = ఈశ్వర సంబంధ మైన యోగముచే సర్వము నీవేయై యున్నావని చూచుచున్నాను.

అష్ట విశ్వర్యముల వివరణ

1. అణిమా :- సూక్ష్మముతో లభించునది, సూక్ష్మము గురుసూచనచే సూచింపబడునది. అనగా అంతర్ముఖ వృత్తి. కనుక అంతర్ముఖవృత్తి వలన ప్రత్యగాత్మ చూడబడును.

2. మహిమా :- గొప్పదనముచే వున్నది. భూమికంటె నీటికి గొప్పదనము, నీటికంటె అగ్నికి గొప్పదనము, అగ్నికంటె వాయువునకు గొప్పదనము, వాయువుకంటె ఆకాశమునకు గొప్పదనము, ఆకాశముకంటె అహంకార తత్త్వము (మనస్సు)నకు గొప్పదనము, అహంకార తత్త్వముకంటె మహత్తత్త్వము (బుద్ధి) నకు గొప్పదనము, మహత్తత్త్వముకంటె అవ్యక్త తత్త్వము (అహంకారము) నకు గొప్పదనము. అవ్యక్తతత్త్వముకంటె శబల బ్రహ్మము (తెలివి)నకు గొప్పదనము, శబల బ్రహ్మముకంటె ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మల బ్రహ్మమునకు గొప్పదనము కలదు. ఇట్లు అన్నింటికంటె బ్రహ్మమునకే గొప్పదనము కలదు. దేవ, దానవ, మానవ, యక్ష, సిద్ధ, విద్యాధర, విష్ణు మహేశ్వరులకంటె గొప్పదనము బ్రహ్మమునకు కలదు.

3. గరిమా:- బరువుచే ఉన్నది. మిథ్యావస్తువు లన్నింటికంటె బరువైనది. అనగా త్రిగుణములకు లొంగునది కాదని భావము. త్రిగుణాతీతము. సత్యభామ కృష్ణుని తూచవలెనని తనకున్న ప్రకృతి సంపదతో తూచినది. కాని కృష్ణుడు బరువైనాడు; సంపద తేలికైనది. ఆధ్యాత్మికార్థ మేమనగా బ్రహ్మము ప్రకృతికి అతీతము. పైగా బ్రహ్మము ప్రకృతికి లొంగునది కాదు.

4. లఘిమా :- తేలిక, నూగులలో నూనెవలె, పాలలో వెన్నవలె, మాలలో దారమువలె బ్రహ్మము ఉండుటచే సారభూతమైనది. అనగా చైతన్యవంతమైనను లఘిమా (తేలిక) అని చెప్పబడినది.

5. ప్రాప్తి :- దేనిచే యిష్టమైనది లభించునో అది ప్రాప్తి. సర్వులకు యిష్టమైనది ఆనందము. ఇయ్యానందము ప్రతి వ్యక్తి యొక్క స్వరూపమగు

బ్రహ్మముయొక్క లక్షణము. కనుక బ్రహ్మమును పొందినచో ఇష్టముల కెల్ల యిష్టమగు బ్రహ్మానందము లభించును.

6. ప్రాకామ్యము:- కోరినట్లు విఘ్నము లేకుండ సంచరించుశక్తి కలుగునో అది ప్రాకామ్యము. సంచారము వాయువుయొక్క లక్షణము. ఇచ్చట వాయువు అనగా మూల విచారరీతిగా శబల బ్రహ్మము. బ్రహ్మవేత్తకు వాస్తవముగ కోరికలుండవు. కాని వెలితి కాని బ్రహ్మమే తానగుటకు ప్రయత్నించుచుండును. అనగా బ్రహ్మమునందు లయమగుటకు చేయు మనోసంచారము బ్రహ్మవిదునికి నిర్విఘ్నముగా కలుగును. నిర్మలమైన మనస్సునకు బ్రహ్మము నందు సంచరించు శక్తి అధికమగును. నిర్విఘ్నముగను వుండునని భావము.

7. ఈశత్వము :- సర్వమును అతిక్రమించుట, అధిష్ఠాన జ్ఞానము కలిగినచో అధికృత్య అనెడు ఉపసర్గ అర్థమునుబట్టి మిథ్యావస్తువులు తోచినను వానిని లక్ష్యపెట్టకుండా ప్రకృతిని అంతయు అతిక్రమించి బ్రహ్మవిదుడు ప్రకాశించును. కనుక ఈశత్వము బ్రహ్మవిదునకు ఉన్నది.

8. వశిత్వము :- ఇంద్రియ స్వాధీనతకు వశిత్వమనెడు పేరుకలదు. దమము = బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహము, శమము = అంతరింద్రియ నిగ్రహము, శమదమములు రెండు బ్రహ్మవిదునకు ఉన్నందున ఇంద్రియ స్వాధీనత పరిపూర్ణముగా నున్నది.

ఐశ్వర్యము :- ఈశ్వర సంబంధమగు అంతర్ముఖ వృత్తితో బ్రహ్మమే తానగుటకు ప్రయత్నించు దశయందు కృతార్థుడై యుండుట.

శ్లో॥ స ఖేతి మత్స్వా ప్రసభం యదుక్తం

హే కృష్ణ హే యాదవ హే సఖేతి ।

అజానతా మహిమానం తవేదం

మయా ప్రమాదా ప్రణయేన వాపి ||

41

సఖా, ఇతి, మత్వా, ప్రసభమ్, యత్, ఉక్తమ్, హేకృష్ట, హేయాదవ, హేసఖా, ఇతి, అజానతా, మహిమానమ్, తవ, ఇదమ్, మయా, ప్రమాదాత్, ప్రణయేన, వా, అపి.

శ్లో॥ యచ్ఛాపహసార్థ మసత్కృతోఽసి

విహార శయ్యాసన భోజనేషు ।

ఏకోఽథవా వ్యచ్యుత తత్సమక్షం

తత్క్షామయే త్వా మహ మప్రమేయమ్ ||

42

యత్, చ, అపహాస అర్థమ్, అసత్కృతః, అసి, విహార శయ్య ఆసన భోజనేషు, ఏకః, అథవా, అపి, అచ్యుత, తత్ సమక్షమ్, తత్, క్షామయే, త్వామ్, అహమ్, అప్రమేయమ్.

టీ॥ తవ = నీయొక్క, ఇదం = ఈ, మహిమానం = మహిమను, అజానతా = తెలియనివాడైన, మయా = నాచేత, ప్రమాదాత్ = ప్రమాదమువలన గాని, ప్రణయేన+వా+అపి = పరిచయముచేతగాని, సఖా + ఇతి = మత్వా = స్నేహితుడవని తలంచి, ప్రసభం = బలాత్కారముగా, హే కృష్ట! హే యాదవ! హే సఖే = ఓమిత్రమా! ఇతి = అని, యత్ = ఏది, ఉక్తం = చెప్పబడినదో, హే అచ్యుత = ఓ కృష్ణ! విహారశయ్యాసన భోజనేషు=విహరించు నప్పుడును, శయనించునప్పుడును, కూర్చుండునప్పుడును, భుజించునప్పుడును, అపహాసార్థం = పరిహాసము కొఱకు, ఏకః = ఒంటరిగ నీవున్నప్పుడును, అథవా + అపి = ఇంకొక విధముగా అందరిలో నున్నప్పుడును, తత్సమక్షం = అందఱి యెదుటను, నీ యెదుటను, అసత్కృతః + అసి = అవమానింపబడితి వనునది, యత్ + చ = ఏదో, తత్ = దానినంతటిని, అప్రమేయం = అప్రమేయుడవైన, త్వాం = నిన్ను, అహం = నేను, క్షామయే = క్షమించగోరుచున్నాను.

తా॥ నీ మహిమను తెలియక నేను ప్రమాదముచేతను, పరిచయముచేతను, మిత్రుడవని నిన్నుదలచి నిర్లక్ష్యముగా ఓ కృష్ణ ! ఓ యాదవా ! ఓ మిత్రమా! అని పలికిన పలుకులను, మఱియు విహార శయ్యాసన భోజనములందును, ఒంటరిగా నున్నప్పుడును, అందఱిలో నున్నప్పుడును నిన్ను గొప్ప మర్యాదగా నేను జూడని నా తప్పులను అప్రమేయ స్వరూపుడవు గనుక నీవు క్షమింప వలయును. నీ స్వరూపము తెలిసి యున్నచో నేనిట్టి దోషములను చేయనివాడనై యుందును.

వి॥ నీ మహిమను యోగదృష్టిగల వారెఱుగుదురు. ఇతరులు ప్రకృతి వీక్షణలోనే యుందురు. వారెఱుగరు. నిన్ను యధార్థముగా దెలియని సమయమున, శక్తుండై యుండియు చేయదగిన కార్యము చేయకుండుట ప్రమాదము. ప్రకృష్టోమదః, మదీహర్షగ్నేపనయోః. ప్రకృష్టః = లెస్సయైన మదము, ప్రమాదము, అవధానము = హెచ్చరిక, అనవధానస్య భావః అనవధానతా, అనవధానస్య = హెచ్చరిక లేనివానియొక్క, భావః = భావము, అనవధానత, “ప్రమాదోఽనవధానతా” (అమరము). ప్రమాదమువలన, ప్రీత్యా ప్రసరణం ప్రణయః, ణిర్ఞ్ ప్రాపణే, ప్రీత్యా = ప్రీతిచేత, ప్రసరణం = ప్రవర్తించుట, ప్రణయము, ప్రణయముచేతను, ప్రమాదముచేతను, సమానః ఖ్యాతః సఖా, ఖ్యాప్రకథనే, సమానః = సమానముగా, ఖ్యాతః = పలుకబడినవాడు, సఖా = సఖుడవని, సభాశబ్దేన యుక్తాయుక్త విచారోలక్ష్యతే, ప్రగతః యుక్తాయుక్త విచారోఽత్రేతి ప్రసభం, సభాశబ్దేన = సభాశబ్దముచేత, సభయనగా యుక్తా యుక్త విచారము. అత్ర = ఇచ్చట, ఈ సభయందు, లక్ష్యతే = గ్రహింప బడుచున్నది. ప్రగతః = పోయిన, యుక్తాయుక్త విచారము, అత్ర = ఇచ్చట నున్నది. ఇతి = కనుక, ప్రసభం = న్యాయబుద్ధి లేనిది.

బలాత్కారము, ప్రసభముగా నప్పుడప్పుడు మిత్రుడని, గురుడని మానవుడని నిన్ను నేను భావించుచుంటిని. విహారశయ్యాసన భోజనాదులందును సామాన్య చర్మ చక్షుగోచర స్థూలశరీరమే నిన్నుగా భావించి, నరునిగా భావించియుంటిని : అపహాసము = గేలిచేయు నప్పుడును, నందఱిలో నున్నపు డందరియెదుట సత్కరించుటకు సిగ్గుపడినప్పుడును స్థూలసూక్ష్మ కారణములనే నిన్నుగాభావించి అవమానించి యున్నాను. జ్ఞానేంద్రియములచే విషయగ్రహణ మొనర్చినపు డయ్యింద్రియము ధరించిన విషయాకారవృత్తి ప్రమ, ప్రమ ధృక్పథమున నిలిచెనేని ప్రమేయము. నీవు ఇంద్రియాతీతుడ వగుటచే అప్రమేయుడవు. అవిద్యావశమున నేను చూపిన భావముల నన్నిటిని క్షమింపుము. బ్రహ్మకారవృత్తితో నీయందు లీనమైతినేని యదియే నా పొరబాటుల నన్నింటిని క్షమించినందుకు చిహ్నముగా భావించును. ఎంతకాలము క్షమాపణలేదో యంతకాలమును నీయందు లీనము గాలేను. లీనమైతి నా యది క్షమించినందుకు గుర్తు.

శ్లో॥ పితాసి లోకస్య చరాచరస్య త్వ మస్య పూజ్యశ్చ గురు గ్గరీయాన్ ।

న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యో లోకత్రయేఽపి ప్రతిమప్రభావ ॥ 43

పితా, అసి, లోకస్య, చర అచరస్య, త్వమ్, అస్య, పూజ్యః, చ, గురుః, గరీయాన్, న, త్వత్, సమః, అస్తి, అభ్యధికః, కుతః, అన్యః, లోకత్రయే, అపి, అప్రతిమప్రభావ.

టీ॥ త్వం = నీవు, అస్య = ఈ, చరాచరస్య = జంగమస్థావరాత్మకమైన, లోకస్య = లోకమునకు, పితా = తండ్రివి, పూజ్యః = గౌరవింపదగినవాడవు, గురుః = గురువువు, గరీయాన్ + చ = గొప్పవాడవు, అసి = అయియున్నావు. అప్రతిమప్రభావ = సాటిలేని మహిమ గలవాడా! లోకత్రయే+ అపి = ముల్లోకములందును, త్వత్సమః = నీ సమానుఁడు, న+అస్తి = లేదు, అభ్యధికః = గొప్పవాడగు, అన్యః = ఇతరుడు, కుతః = ఎక్కడ నున్నాడు.

తా॥ నీవు ఈజంగమస్థావరాత్మకమైన లోకమునకు తండ్రివి, పూజ్యుడవు, గురువువు, గొప్పవాడవును అయియున్నావు. సాటిలేని మహిమగలవాడా! ముల్లోకములందును నీ సముడుగాని, నీకంటె నధికుడుగాని లేడు.

వి॥ చరములగు నచ్చులకును, నచరములగు హల్లులకును, నీ చరాచర ములచే నేర్పడు సంకల్పములకును, సంకల్ప నిర్మితములగు జీవేశస్పష్టులకును నీవే పితవు. పాతీతి పితా, పాతిరక్షణే, పాతి = రక్షించువాడు, ఇతి, పితా = తండ్రి. జనయతీతి జనకః, జనీప్రాదుర్భావే. జనయతి = పుట్టించువాడు, జనకుడు, చరాచర లోకరక్షకుడవును, పుట్టించువాడవును నీవే. పూజనీయః పూజ్యః, పూజపూజాయాం, పూజనీయః = పూజింపదగినవాడు, పూజ్యుడు. పూజితుంయోగ్యః పూజ్యః, పూజితుం = పూజించుటకు, యోగ్యః = తగిన వాడు, పూజ్యః = పూజ్యుడు, సర్వమును జడమే. సర్వమునకు జైతన్యమును, శక్తిని బ్రసాదించిన వాడవు నీవే. కనుక పూజ్యవస్తువు నీవే. గృణాతి ఉపదిశతి గాయత్ర్యాదికం గురుః. గృశభ్యే, గాయత్ర్యాదికం = గాయత్రీ మొదలైనవానిని, గృణాతి = ఉపదిశతి = ఉపదేశించువాడు, గురువు. సర్వార్థాన్ గృణాతీతి గురుః. గృశభ్యే, సర్వార్థాన్ = సర్వార్థములను, గృణాతి = వచించువాడు, గురువు. గురుడు కీలును తెలుపును. అక్కిలును సిద్ధింపజేయుచు, ఇతరులకు సిద్ధి యగుట కెల్లు బోధింపవలయునో యా మార్గమును జూపుచు దేవునందు లీనమగునట్లు చేయునత డీశ్వరుడే దోవజూపువాడు. కారణ గురుడు. సమస్తమును నేర్పువా డీశ్వరుడే. కనుక ఆత్మకు నాత్మయే గురుడు, గరీయాన్ = గొప్పవాడవు, తనయందు లీనమగువారిని గొప్పజేయు నీశ్వరుడందఱికంటెను గొప్పవాడు. నీవీశుడవు. సాటిలేని మహిమగల నీకు త్రిలోకములందును సముడుగాని, గొప్పవాడు గాని లేడు.

శ్లో॥ తస్మా త్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం

ప్రసాదయే త్వామహ మీశ మీద్యమ్ ।

పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యః

ప్రియః ప్రియా యార్హసి దేవ సోధుమ్ ॥

44

తస్మాత్, ప్రణమ్య, ప్రణిధాయ, కాయమ్, ప్రసాదయే, త్వామ్, అహమ్, ఈశమ్, ఈద్యమ్,

పితా, ఇవ, పుత్రస్య, సఖా, ఇవ, సఖ్యః, ప్రియః, ప్రియాయా, అర్హసి, దేవ, సోధుమ్.

టీ॥ తస్మాత్ = అందువలన, ఈశం = ప్రేరకుడవును, ఈద్యం = స్తుతింప దగినవాడవును, అగు, త్వాం = నిన్నుగూర్చి. అహం = నేను, కాయం = శరీరమును, ప్రణిధాయ = వంచి, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, ప్రసాదయే = అనుగ్రహింప వేడుచున్నాను, దేవ = ఓ దేవుడా! పుత్రస్య = పుత్రుని తప్పును, పితా+ఇవ = తండ్రివలెను, సఖ్యః = మిత్రుని తప్పును, సఖా+ఇవ = మిత్రునివలెను, ప్రియాయాః = ప్రియురాలి తప్పును, ప్రియ+ఇవ = ప్రియునివలెను, సోధుం = సహించుటకు, అర్హసి = తగియున్నాను.

తా॥ అందువలన ప్రేరకుడవును, స్తోత్రము చేయదగినవాడవును అగు నిన్ను నమస్కరించి అనుగ్రహింప వేడుచున్నాను. దేవా! కుమారుని, మిత్రుని, ప్రియురాలి తప్పులను తండ్రి, మిత్రుడు, ప్రియుడు క్షమించినట్లు నా తప్పులను సహించుటకు తగియున్నాను.

శ్లో॥ అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా

భయేన చ ప్రవృథితం మనో మే ।

త దేవ మే దర్శయ దేవరూపం

ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥

45

అదృష్టపూర్వమ్, హృషితః, అస్మి, దృష్ట్వా, భయేన, చ, ప్రవృథితమ్, మనః, మే,

తత్, ఏవ, మే, దర్శయ, దేవ రూపమ్, ప్రసీద, దేవేశ, జగన్నివాస.

టీ॥ దేవ = ఓ దేవుడా ! అదృష్టపూర్వం = పూర్వమెన్నడును జూడని విశ్వ రూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, హృషితః = సంతోషించినవాడను, అస్మి = అగుచున్నాను. మే = నాయొక్క, మనః = మనస్సు, భయేన = భయముచేత, ప్రవృథితం చ = బాధపడుచున్నది, దేవేశ = దేవదేవా, జగన్నివాస = జగదంతర్యామీ ! మే = నాకు, తత్ = ఆ పూర్వపు, రూపం + ఏవ = రూపమునే, దర్శయ = చూపుము, ప్రసీద = ప్రసన్నుడవగుము.

తా॥ దేవా! ఇంతకు ముందెన్నడు చూడని విశ్వరూపముజూచి సంతసించితిని. నా మనస్సు భయపడుచున్నది. దేవదేవా! జగన్నివాసా ! నాకు మునుపటి రూపమునే చూపుము. ప్రసన్నుడవగుము.

వి॥ ఇంతవఱకును బహిర్ముఖవృత్తి విషయమగు పరాగ్దర్శనముచే వృథల నొందుచుంటిని. ఇప్పుడంతర్ముఖ వృత్తివిషయ ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మమగు నీ దర్శనముచే బ్రహ్మజ్ఞాన మేర్పడినందున సంకల్పరహిత బ్రహ్మానందమున మునిగియున్నాను. నా మనస్సు అట్లే దేవునందే మునిగియుండునేమో యనియు, తన యలవాటు ప్రకారము బహిర్ముఖ వృత్తులతో గూడుకొని విహరించ లేనేమో యని భయపడుచున్నది. దేవ దేవా! జగన్నివాసా ! నీలో లీనముకానప్పుడే పూర్వరూపమును జూచుచుంటినో దానినే చూపుము.

శ్లో॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్త

మిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమహం తథైవ ।

తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన

సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే ॥

46

కిరీటినమ్, గదినమ్, చక్రహస్తమ్, ఇచ్ఛామి, త్వామ్, ద్రష్టుమ్, అహమ్, తథా, ఏవ, తేన, ఏవ, రూపేణ, చతుర్భుజేన సహస్రబాహో, భవ, విశ్వమూర్తే.

టీ॥ విశ్వమూర్తే = విశ్వరూపా ! అహం = నేను, కిరీటినం = కిరీటము గలిగిన, గదినం = గదగలిగిన, చక్రహస్తం = హస్తమందు జక్రము గలిగిన, త్వాం = నిన్ను, ద్రష్టుం = చూచుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. తద్దైవ = అటులే, సహస్రబాహో = వేయి భుజములు గలిగినవాడా! చతుర్భుజేన = నాలుగు భుజములుగల, తేన = ఆ, రూపేణ + ఏవ = రూపముతోనే, భవ = ఉండుము.

తా॥ విశ్వరూపా! నేను కిరీట గదాచక్రధారివగు నిన్ను చూడ కోరుచున్నాను. అట్లే చతుర్భుజములతోకూడిన నీ పూర్వపు రూపముతో నుండుము.

వి॥ విశ్వరూపుడవును కిరీట గదా చక్రహస్తుడవును, వేయి భుజములుగల నిన్ను నాల్గు భుజములతో నున్నవాడుగా ఇంతకు ముందు నేనెటుల చూచి యున్నానో అటులనే నిన్నిపుడు చూడకోరుచున్నాను. కీర్వత క్షిప్యత ఇతి కిరీటం. కృవిక్షేపే, కీర్వతే = క్షిప్యతే = ఉంచబడునది, ఇతి కిరీటము, దేవునిమీద నిగాయుంచుటే కిరీటము. కుంభూమిం మోదయతి హర్షయతీతి హర్షం కుమోదుకో విష్ణుః తస్మైయం కౌమోదకి, కుం = భూమిం = భూమిని, మోదయతి = హర్షయతి = సంతోషింపజేయువాడు, కుమోదకః = విష్ణుః = విష్ణువు, తస్య = ఇయం = అతని సంబంధము, కౌమోదకీ యనబడు గద, పృథివియగు నన్నమయకోశమును సాత్వికవృత్తితో సంతోషింపజేయు వృత్తియే గద. చక్రం సుదర్శనం. భక్తే సుఖేన దృశ్యత ఇతి సుదర్శనః. భక్తైః = భక్తులచేత, సుఖేన = సుఖముగా, ఆనందముగా, దృశ్యతే = చూడబడునది, ఇతి, సుదర్శనము. శోభనం దర్శన మస్మైతి సుదర్శనం, శోభనం = శుభమైన, దర్శనం = దర్శనము, అస్య = దీనికిగలదు, ఇతి = కనుక, సుదర్శనము. భక్తులు ఆనందముచే చూచెడు శుభ దర్శనముగల బ్రహ్మనుసంధాన మొనర్చు చక్రమే సుదర్శనము. యోగ

దృష్టిచే కనుగొనినచో సహస్రారములే వేయి చేతులు. జలాకాశాగ్ని పృథివీ స్థానములే నాలుగు చేతులు.

శ్రీ భగవానువాచ :- శ్రీ కృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం

రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్ ।

తేజోమయం విశ్వమనంతమాద్యం

యన్మే త్వదన్యేన న దృష్ట పూర్వమ్ ॥

47

మయా, ప్రసన్నేన, తవ అర్జున, ఇదమ్, రూపమ్, పరమ్, దర్శితమ్, ఆత్మయోగాత్, తేజోమయమ్, విశ్వమ్, అనంతమ్, ఆద్యమ్, యత్, మే, త్వత్ అన్యేన, న, దృష్ట పూర్వమ్

టీ॥ అర్జునా = ఓ యర్జునా! మే = నాయొక్క, యత్ = ఏ, తేజోమయం = ప్రకాశస్వరూపమును, విశ్వం = సమస్తమును, అనంతం = అంతము లేనిది యును, ఆద్యం = అన్నిటికి మొదటిదియును, త్వత్ = నీకంటె, అన్యేన = ఇతరునిచేత, న దృష్టపూర్వం = పూర్వము చూడబడినిదియు, పరం = శ్రేష్ఠమైనదియు అగు, ఇదం = ఈ, రూపం = రూపము, తవ = నీకు, ప్రసన్నేన = ప్రసన్నుడనైన, మయా = నాచేత, ఆత్మయోగాత్ = ఆత్మయోగమువలన, దర్శితం = చూపబడినది.

తా॥ అర్జునా ! తేజోమయమై, సంపూర్ణమై, ఆనంతమై బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర ఈశ్వర సదాశివులనబడు పంచసృష్టి కర్తలకు మూలమై, నీవుతప్ప యెవరును ఇంతకుముందు చూడనిదై, శ్రేష్ఠమైనదై యొప్పుచున్న ఈ విశ్వరూపము నీపై దయచే నేను నీకు చూపించితిని, నీవును ఆత్మయోగమువలన చూచితివి.

వి॥ ఆత్మయోగముచే నన్ను జూచితివేని, సోహం, తత్త్వమసి, అహం బ్రహ్మాస్మి కీలకములచే నాలో లీనమగు జాడ లభించును, అప్పుడేర్పడిన యంతర్ముఖ వృత్తియే ఆత్మయోగము. ఇయాత్మయోగముచే ప్రతి

మానవుడును నన్ను జూడగలడు, నా స్వరూపము చైతన్య ప్రకాశము. “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” సూత్రమును బట్టి సర్వమును నేనే. బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర ఈశ్వర సదాశివులగు పంచసృష్టి కర్తలకును ఆదియు నేనే. దేశకాల వస్తు అవస్థలచే అంతము లేనివాడను, అంతర్ముఖవృత్తిచే ప్రత్యగాత్మవగు నీకుతప్ప యెవరికిని నేను కనబడను. సర్వశ్రేష్ఠమైన ఈ దివ్య రూపమును నా దయచేత నీవు చూచితివి.

శ్లో॥ న వేదయజ్ఞాధ్యయనైర్న దానై ర్న చ క్రియాభిర్న తపోభి రుగ్రైః ।

ఏవం రూప శక్య అహం నృలోకే ద్రష్టుం త్వ దన్యేన కురుప్రవీర ॥48

న, వేద యజ్ఞః, అధ్యయనైః, న, దానైః, న, చ, క్రియాభిః, న, తపోభిః, ఉగ్రైః,
ఏవమ్, రూపః, శక్యః, అహమ్, నృలోకే, ద్రష్టుమ్, త్వత్, అన్యేన, కురుప్రవీర.

టీ॥ కురుప్రవీర = కురుశ్రేష్ఠుడైన అర్జునా ! ఏవం రూపః = ఇట్టి రూపము గల, అహం = నేను, నృలోకే = మానవలోకమునందు, త్వదన్యేన = నీవు తప్ప ఇతరులచేత, వేదయజ్ఞాధ్యయనైః = వేదాధ్యయనముచేతను, యజ్ఞముల చేతను, ద్రష్టుం = చూచుటకు, న + శక్యః = సాధ్యమైన వాడనుగాను, దానైః = దానములచేత, న = కాను, క్రియాభిః = క్రియలచేత, న = కాను, ఉగ్రైః భయంకరమైన, తపోభిః = తపస్సులచేత, న = కాను.

తా॥ అర్జునా ! ఇట్టి విశ్వరూపముగల నన్ను మానవులలో నీవు తప్ప యితరులు వేదాధ్యయనము, యజ్ఞములు, దానములు, స్థూలసూక్ష్మ శరీర క్రియలు, భయంకర తపములు మొదలయిన వెన్ని చేసినను చూడలేరు. జ్ఞానయోగముతో మాత్రమే చూడగలరు.

వి॥ విదంత్యనేన ధర్మాధర్మావితి వేదః విదజ్ఞానే, అనేన = దీనిచేత, ధర్మాధర్మౌ = ధర్మాధర్మములను, విదంతి = ఎఱుగుదురు, ఇతి, వేదము, యజతే యజ్ఞః, యజపూజాయాం, యజతే = పూజించుట, యజ్ఞము, అధ్యయనము = చదువుట, దృతి ఖండయతీతి దానం, దో అవఖండనే,

దృతి = ఖండయతి = పీడించుట, ఇతి, దానము, క్రియతేక్రియా, క్రియతే = చేయబడునది, క్రియా. కరణక్రియా, కరణం = చేయుట, క్రియా, తపతీతి తపః, తపసంతాపే, తపతి = తపింపజేయునది, ఇతి, తపస్సు, అంతర్ముఖవృత్తిగల నీబోటివారు విశ్వరూపుడగు నన్ను జూడగలరు, దివ్యనేత్రము లేనివారు వేద యజ్ఞాధ్యయన దానక్రియా తపస్సులచే నన్నెఱుగలేరు.

శ్లో॥ మా తే వృథా మా చ విమూఢభావో

దృష్ట్వా రూపం ఘోర మీదృఙ్మమేదమ్ ।

వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పునస్త్వం

త దేవ మే రూప మిదం ప్రపశ్య ॥

49

మా,తే, వృథా, మా, చ, విమూఢభావః, దృష్ట్వా, రూపమ్, ఘోరమ్, ఈదృక్, మమ, ఇదమ్, వ్యపేతభీః, ప్రీతమనాః, పునః, త్వమ్, తత్, ఏవ, మే, రూపమ్, ఇదమ్, ప్రపశ్య.

టీ॥ ఈదృక్ = ఇట్టి, ఘోరం = భయంకరమైన, మమ = నాయొక్క, ఇదం = ఈ, రూపం = విశ్వరూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, తే = నీకు, వృథా = కలత, మా = వద్దు, విమూఢభావః + చ = మనోవికలత్వమును, మా = వద్దు, త్వం = నీవు, వ్యపేతభీః = భయము పోయినవాడవును, ప్రీతమనాః = సంతోషము నొందిన మనస్సుగలవాడవును అయి, మే = నాయొక్క, తదేవ = ఆ పూర్వపు, ఇదం = ఈ, రూపం = రూపమును, పునః = మరల, పశ్య = చూడుము.

తా॥ అర్జునా! భయంకర విశ్వరూపమును జూచి కలత నొందవద్దు. భయ రహితుడవై, ప్రేమ గలవాడవై నా పూర్వపు రూపమునే చూడుము.

వి॥ విధ్యంతే అనయేతి వృథా. వృథభయచలనయోః, అనయా = దీనిచే, విధ్యంతే = భయపడుదురు, ఇతి. వృథ, ముహతీతి మూఢః, ముహవైచిత్ర్యే, ముహతి = మోహమును పొందువాడు, ఇతి, మూఢుడు,

ఘరతీతిఘోరం, ఘరతి = వెఱపించునది, ఇతి, ఘోరము, భీః = భయము, వెఱపు, భయంకరమైన నా విశ్వరూపమును జూచి నీవు భయపడక, మనో వికలత్వమును పొందక, సంతోషమును పొందుము. నా పూర్వపు రూపమును మరలజూచి తృప్తిపడుము.

సంజయ ఉవాచ:- సంజయుడు చెప్పెను,

శ్లో॥ ఇత్యర్జునం వాసుదేవస్తథోక్త్వా

స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః ।

ఆశ్వాసయామాస చ భీత మేనం

భూత్వా పున సౌమ్యవపు ర్మహాత్మా ॥

50

ఇతి, అర్జునమ్, వాసుదేవః, తథా, ఉక్త్వా, స్వకమ్, రూపమ్, దర్శయామాస, భూయః ఆశ్వాసయామాస, చ, భీతమ్, ఏనమ్, భూత్వా, పునః, సౌమ్యవపుః మహాత్మా.

టీ॥ మహాత్మా = మహాత్ముడయిన, వాసుదేవః = శ్రీకృష్ణుడు, ఇతి = ఇట్లు, అర్జునం = అర్జునునిగూర్చి, ఉక్త్వా = చెప్పి, తథా = అట్లే, స్వకం = తనదైన, రూపం = పూర్వరూపమును, భూయః = మరల, దర్శయామాస = చూపెను, సౌమ్యవపుః = సౌమ్యదేహుఁడు, భూత్వా = అయి, భీతం = భయపడిన, ఏనం = ఈ యర్జునుని, ఆశ్వాసయామాస + చ = ఓదార్చెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణుడిట్లు చెప్పి యర్జునుకు పూర్వపు దన రూపమును జూపి భయమును దీర్చి యోదార్చెను.

వి॥ ఈ సౌమ్యరూపమును చూచినచో ప్రకృతి రెండు విధములుగా వుండెను. అవిద్యలో మునిగినపుడు జీవుడనియు. మాయలో మునిగినపుడు యీశ్వరుడనియు చెప్పబడును. విశ్వరూపునిలో లీనమైనను మరల ప్రకృతి సంబంధమున జీవేశ్వరత్వము నొంది లౌకిక పారలౌకిక జ్ఞానమునకు వచ్చెదరు. బ్రహ్మనుసంధానమున బ్రహ్మమగునపుడు. తుదకెన్ని విధముల

విహరించినను బ్రహ్మమే తానని నిశ్చయమగును, అహంకార జీవేశ ప్రత్యక్ పరమాత్మ బ్రహ్మ స్వరూపము అంతస్తునుబట్టి గోచరించును.

అర్జున ఉవాచ:- అర్జునుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన ।

ఇదానీమస్మి సంవృత సంచేతాః ప్రకృతిం గతః ॥ 51

దృష్ట్వా, ఇదమ్, మానుషమ్, రూపమ్, తవ, సౌమ్యమ్, జనార్దన,
ఇదానీమ్, అస్మి, సంవృతః, సంచేతాః, ప్రకృతిమ్, గతః.

టీ॥ జనార్దన = ఓ కృష్ణా ! తవ = నీయొక్క ఇదం = ఈ, మానుషం = మనుష్య సంబంధమైన, సౌమ్యం = శాంతమయిన, రూపం = రూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, ఇదానీం = ఇప్పుడు, సంచేతాః = చైతన్యము గలవాడను, ప్రకృతిం = స్వభావమును, గతః = పొందినవాడను, సంవృతః = స్వస్థతను పొందినవాడను, అస్మి = అయి యున్నాను.

తా॥ కృష్ణా ! నీ శాంతియుతమయిన మానవాకారముచూచి యిప్పుడు చైతన్యము కలవాడను, స్వభావము నొందినవాడను, స్వస్థతను పొందినవాడను అయివున్నాను.

వి॥ సౌమ్యుడు = ఒప్పుడువాడు, మానవసంబంధమై, ఒప్పుడునదియై యున్న నీ స్థూలశరీరమును జూచి యిప్పుడు పూర్వంపు చైతన్యముతుడను. అవిద్యామాయా సమన్వితుడను, స్వస్థచిత్తుడను నైతిని.

శ్రీ భగవానువాచ:- శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవానసి యన్మమ ।

దేవా అవ్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శన కాంక్షిణః ॥ 52

సుదుర్దర్శమ్, ఇదమ్, రూపమ్, దృష్టవాన్, అసి, యత్, మమ,
దేవాః, అపి, అస్య, రూపస్య, నిత్యమ్, దర్శన కాంక్షిణః.

టీ॥ మమ = నాయొక్క, యత్ = ఏ, రూపం = రూపమును, దృష్టవాన్ = చూచినవాడవు, అసి = అయియున్నావో, ఇదం = ఈ, రూపం = రూపము, సుదుర్దర్శం = చూడదుర్లభమయినది, దేవాః + అపి = దేవతలును, నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, అస్య = ఈ, రూపస్య = రూపముయొక్క, దర్శనకాంక్షిణః = చూడగోరువారు.

తా॥ నీవు చూచిన విశ్వరూపదర్శనము బహుదుర్లభము. దేవతలుకూడ చూడగోరు చుందురు.

వి॥ అంతర్ముఖవృత్తితో స్థూలశరీర శ్వాసకుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధి జీవేశ తత్త్వములను దాటి నా నిజరూపమైన ప్రత్యక్షరమాతృ బ్రహ్మమును నీవు చూచితివి. ఈ రూపము నందఱు జూడలేరు. తమలోనే యుండియు, దివ్యచక్షువు లేనందున నెవరును చూడలేరు, మహాదుర్లభము, దేవతలుకూడ నిట్టి విశ్వరూపమును చూడగోరుచునే యుందురు.

శ్లో॥ నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న ఇజ్యయా ।

శక్య ఏవం విధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా । 53

న, అహమ్, వేదైః, న, తపసా, న, దానేన, న, చ, ఇజ్యయా,
శక్యః, ఏవం విధః, ద్రష్టుమ్, దృష్టవాన్, అసి, మామ్, యథా.

టీ॥ మాం = నన్ను, యథా = ఏ ప్రకారముగా, దృష్టవాన్ = చూచినవాడవు, అసి = అయితివో, ఏవం = ఇట్టి స్వరూపుడనై, అహం = నేను, వేదైః = వేదములచేతను, ద్రష్టుం = చూచుటకు, న + శక్యః = శక్యుడనుగాను, తపసా = తపస్సుచేతను, దానేన = దానములచేతను, ఇజ్యయా = యజ్ఞముల చేతను, నశక్యః = సాధ్యపడదు.

తా॥ నీవు చూచిన యీ రూపమును వేద దాన తపో యజ్ఞాదులచే జూడలేరు.

వి॥ నీవు చూచిన నా యథార్థ స్వరూపము వేదముల చదివినను తపస్సెంత చేసినను, దానములెన్ని యొనర్చినను, యజ్ఞముల నెఱవేర్చినను ఈ వేదతపోదానయజ్ఞములచే కనబడదు.

శ్లో॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః అహమేవం విధోఽర్జున ।

జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప! ॥ 54

భక్త్యా, తు, అనన్యయా, శక్యః, అహమ్, ఏవం విధః, అర్జున,
జ్ఞాతుమ్, ద్రష్టుమ్, చ, తత్త్వేన, ప్రవేష్టుమ్, చ, పరంతప.

టీ॥ పరంతప = అర్జునా! ఏవం విధః = ఇట్టి విశ్వరూపుడనయిన, అహం = నేను, అనన్యయా = తనకంటె నితరముగానట్టి, భక్త్యా + తు = భక్తి చేతనే, తత్త్వేన = యథార్థముగా, జ్ఞాతుం = తెలిసికొనుటకును, ద్రష్టుం + చ = చూచుటకును, ప్రవేష్టుం చ = ప్రవేశించుటకును, శక్యః = శక్యుడను.

తా॥ అనన్య భక్తి చే విశ్వరూపుడనగు నన్ను తెలిసికొనుటకును, చూచుటకును, ప్రవేశించుటకును శక్యమగును.

వి॥ నా కంటె దేవుడు వేరుగ నున్నాడనెడు అజ్ఞానముతో దేవునిని గూర్చి చేయు కర్మోపాసనలు బాహ్యభక్తి సంబంధములు. నాలోనే దేవున్నాడనియు, నాకంటె దేవుడు వేరుగలేడనియు భావించి యద్దేవునెఱుగ యత్నించు విచారణాదు లనన్య భక్తి సంబంధములు. గురుడొసంగిన దివ్య దృష్టితో సంతర్ముఖవృత్తి యేర్పడి నేననునది బొత్తిగా లేనిదై దేవుడాక్కడే మిగిలి యద్దేవుడే నేను, నేనే యద్దేవుడని యనుభవపూర్వక బ్రహ్మసాక్షాత్కార మేర్పడినచో అది యేకాంత భక్తి. విశ్వరూపుడనైన నేను అనన్య భక్తిచే యథార్థముగా తెలియబడి, చూడబడి, ప్రవేశింపబడుటకు సాధ్యపడుదును.

శ్లో॥ మత్కర్మ కృన్మత్పరమో మద్భక్త స్సజ్జవర్జితః ।

నిర్వైర సర్వభూతేషు యస్సమామేతి పాణ్డవ ॥

55

మత్ కర్మకృత్, మత్ పరమః, మద్భక్తః, సంగవర్జితః,

నిర్వైరః, సర్వ భూతేషు, యః, సః, మామ్, ఏతి, పాండవ.

టీ॥ పాండవ = అర్జునా! మత్కర్మకృత్ = నాకర్మయగు బ్రహ్మనిష్ఠ చేయు వాడును, మత్పరమః = నేనే గొప్పదిగా గలవాడును, మద్భక్తః = నా స్వరూపమునే అనుసంధానము చేయువాడును, సంగవర్జితః = అభిమానమును విడిచినవాడును, సర్వభూతేషు = సర్వప్రాణులందును, నిర్వైరః = వైరము లేనివాడును, యః = ఎవఁడో, సః = వాడు, మాం = నన్ను, ఏతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ అర్జునా! బ్రహ్మ నిష్ఠయనబడు నా కర్మ జేయువాడును, నా స్వరూపమే సమస్తమునకంటె గొప్పదని తెలిసినవాడును, నా స్వరూపమునే అనుసంధించు వాడును, అభిమానము లేనివాడును, సర్వ ప్రాణులందును వైరము లేనివాడును ఎవఁడో ఆ మహాత్ముడు బ్రహ్మస్వరూపియగు నన్ను పొందుచున్నాడు.

వి॥ నన్ను కర్మయోగముచే అనుసంధించుచు తుదకు నాయందు లీనమగుటయే నా కర్మ చేయుట. నాకంటె నితరమంతయు జడము. నేను చైతన్యవ్యధను. నాకంటె గొప్పది లేనేలేదు. కనుక నన్నే గొప్పగా చూచుట కిది హేతువు. బహిర్ముఖవృత్తులతో అనాత్మను పొందుచున్న జీవుడు అంతర్ముఖ వృత్తితో బ్రహ్మమును పొందుటే నా యందలి భక్తి, బ్రహ్మానందము నొందుటే నా యందలి భక్తి. అనాత్మతో తగులుకొని, యంటుకొని అనాత్మచే చేయబడు కర్మలును, ఉపాసనలును నేనే చేసితినిని యభిమానించుటే సంగము. “మేళకే సంగ సంగమా” మిళనం మేళః మేళ ఏవ మేళకః. మిళసంగమే, మిళనం = కూడుట, మేళము, మేళమే మేళకము, సక్తిస్సంగః

షంజ సంగే. సక్తిః = సంగము = కూడిక, ఒకదానితో తగుల్కొనినది, తాను ఆత్మగానుండియు తెలియక యనాత్మతో తగులుకొని యయ్యనాత్మయే నేననియు, అనాత్మచేసిన కార్యముల నే చేసితినినియు భ్రమించుట సంగమాహాత్మ్యమే. సంగతి స్సంగమః గమ్ శ్గతౌ, సంగతిః = సంగమః = చేరిక, అనాత్మతో సంయోగము లేకుండుటయే సంగవర్జితము. “వైరం విరోధో విద్వేషః” వీరస్య కర్మ వైరం, వీరస్య = వీరునియొక్క కర్మ = వ్యాపారము, వైరము, విశేషేణ రోధః విరోధః, రుధిర్ ఆవరణే. విశేషేణ = విశేషముగా ఓర్పును, రోధః = అడ్డగించునది. విరోధము, విశేషోద్వేషః విద్వేషః, ద్విష అప్రీతౌ, విశేషః = అధికమైన, ద్వేషః = అప్రీతి, విద్వేషము, సర్వభూతములందు తానును, తనయందు సర్వభూతముల నెవడు చూచునో అతడు సర్వభూతనిర్వైరుడు, కర్మ యోగియు, దేవునే గొప్పగా జూచువాడును, దైవభక్తుడును సంగవిహీనుడును, సర్వభూతములందు వైరము లేనివాడును నెవడో యాతడు బ్రహ్మము నగు నన్నుపొంది నాలో ఐక్యమగును.

విశ్వరూప సందర్శనయోగ రహస్యములు.

సూచన : సంఖ్యలన్నియు ఇదే అధ్యాయములోని శ్లోక సంఖ్యలు విశదముగాఁ దెలియగోరువారు ఆ శ్లోకములను జదువవలెను.

(3-4-9) ఈశ్వరసంబంధమైన రూపమే విశ్వరూపము. (8) చర్మ చక్షువుల కగపడదు. దివ్యదృష్టికగపడును. ఇట్టి విశ్వరూపమును ఈశ్వర సంబంధమైన యోగముచే జూడవచ్చును. (26 నుండి 31) విశ్వరూపము తానే సర్వులను లయము జేయుచున్నది. (32) కాలస్వరూపియే విశ్వరూపము. (37) స్థూల సూక్ష్మముల కంటె వేరైన బ్రహ్మమే విశ్వరూపము. (47) ఆత్మ యోగముచే విశ్వరూపమును జూపింపవచ్చును. తనకంటె వేరుగానట్టి బ్రహ్మను సంధాన మనబడు అనన్యభక్తితో విశ్వరూపమును జూడవచ్చును. (48) తపోయజ్ఞ దానాదులచే నెవ్వరును జూడలేరు. (40) సర్వస్వరూపి విశ్వరూపుడు. శ్రీమదాంధ్రభాగవతము

ద్వితీయస్కంధము. 16-వ వచనమగు “వినుము భగవంతుడైన” అనెడు వచనము చదివినచో సర్వులకును విశ్వరూపుడగు ఈశ్వరుని స్థూల శరీరమునందలి అవయవములన్నియు విపులముగా తెలియును. విశ్వరూపుని దంతములు యముడనియునున్నది. పరమాత్మ, మాయ, బ్రహ్మము యొక్క ప్రతిబింబము ఈ మూడును జేరి యీశ్వరుడు. పృథివీ స్థానమగు మహాకారణమున తురీయునందలి శుద్ధ సాత్విక వృత్తియగు బ్రహ్మకారవృత్తియే మాయ. కనుక బ్రహ్మనిష్ఠ యనబడు సోహంభావమున ఈశ్వరసంబంధ యోగముచే ఈశ్వర స్వరూపమగు విశ్వరూపుని లక్ష్యార్థ స్వరూపమైన పరమాత్మను జూడవచ్చును. బ్రహ్మ నిష్ఠ పరిపూర్తిగా కాగానే మనలోని సాత్వికవృత్తులగు దేవతలును, రాజస వృత్తులగు మానవులును, తామసవృత్తులగు రాక్షసులును లీనమగును. సర్వమును లీనమగు స్థితియే యముడు. శరీరమును మార్పుజేయు శ్వాసయే కాలము, “హకారశ్శివ రూపాయ, సకారశ్శక్తి రుచ్యతే” అని యున్నందున ఈ హకారమనెడు పూరకమును, సకారమనెడు రేచకమును కలిసిన స్వరూపమే విశ్వరూపము. పిమ్మట బ్రహ్మనిష్ఠ పరిపూర్తికాగానే స్థూలసూక్ష్మముల కతీతమైన శాశ్వత బ్రహ్మమే విశ్వరూపము. అప్పుడు బ్రహ్మమే తానైయున్నస్థితి అనుభవమునకు వచ్చును. తపోయజ్ఞ దానాదులచే నెప్పటికిని యెవ్వరును జూడలేరు. బ్రహ్మమే తానైయున్న స్థితి అనుభవమునకు వచ్చెనేని సర్వము తానే, సర్వము విశ్వరూపుడే అని దృఢముగా దెలియును.

(38) పరంధామ = మోక్షమే స్థానమని యున్నందున, కైవల్యస్థానమే విశ్వరూపుని స్వస్థానము. (46) ఆపోస్థానమును, ఆకాశ స్థానమును, అగ్ని స్థానమును, పృథివీస్థానమును కలిసి విశ్వరూపుని నాలుగు భుజములు. (45) బ్రహ్మమున లీనమగునప్పుడు శ్వాససంకల్పములు నిలిచిన పిమ్మట భయము కలుగును. (25) ఉత్తరము:- ఊర్ధ్వమునకు దాటునట్టి సోఽహంభావమున నిల్చునట్టి స్థితి. దక్షిణము:- సూక్ష్మశరీరముచే శ్రవణము

జేయు స్థితి. తూర్పు:- బుద్ధిచే బ్రహ్మ బోధజేయు స్థితి, పశ్చిమము:- నిదిధ్యాసనము, సూక్ష్మమగు బ్రహ్మబోధన విషయములను పరీక్షించి నిజమును కనిపెట్టు స్థితి. (23) సర్వజీవరాసుల అవయవములన్నియు విరాట్పురుషుడును, విశ్వరూపుడును, అగు ఈశ్వరుని అవయవములే. (12) వేయిమంది సూర్యుల ప్రకాశ మొక్కటిగాచేరియును జడమును చైతన్యవంతముగా చేయలేదు. బ్రహ్మ చైతన్యము జడములగు స్థూలసూక్ష్మ శరీరములను చైతన్యవంతముగా చేయుచున్నందున వేయి సూర్యుల ప్రకాశముతో సమానమని చెప్పబడినది. అంతేగాని ఎండవలె వెలుగునది కాదని తెలియునది. విశ్వరూపుని విషయమును విశదముగా సద్గురువులచే నెఱుగవలెను. స్వయముగా తెలియలేరు. వ్రాతకును, చదువునకును సాధ్యము కాదు.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం,
యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే విశ్వరూప సందర్శన
యోగోనామ ఏకదశోధ్యాయః.

ఇది బ్రహ్మశ్రీ జగద్గురు వేదాంతం లక్ష్మణార్జులచే రచింపబడిన టీకా
తాత్పర్య విశేషార్థముగల స్వారాజ్య భగవద్గీత యందలి
పదునొకండవ అధ్యాయము.
ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః.

